

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

SEBEPOJETÍ ADOLESCENTŮ Z ROZVEDENÝCH RODIN

SELF-CONCEPT OF ADOLESCENTS FROM DIVORCED
FAMILY

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Klára Kvardová**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.**

Olomouc

2022

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Radku Obereignerů, PhD. za vstřícný přístup a odborné vedení mé diplomové bakalářské práce. Dále pak své rodině a přátelům za cenné rady, pomoc, a především podporu v období vzniku této práce. V neposlední řadě bych ráda poděkovala všem studentům a vedení SOŠ v Ostravě a skautkám z 43. skautského oddílu, bez jejichž ochoty a pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Sebepojetí adolescentů z rozvedených rodin“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 31. 3. 2022

Podpis .....

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	3
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	6
1	Sebepojetí	7
	1.1 Vývoj sebepojetí.....	8
	1.2 Teoretická východiska sebepojetí dle Piers - Harris	10
	1.3 Výzkumy týkající se sebepojetí a adolescentů	11
2	Rodina	13
	2.1 Historický kontext a nynější pojetí rodiny	13
	2.2 Funkce rodiny	15
	2.3 Formy rodiny	16
	2.4 Vztah mezi rodiči a dětmi.....	17
	2.4.1 Výchovné styly.....	18
	2.5 Manželství	19
3	Rozvod	20
	3.1 Manželství a rozvod	20
	3.1.1 Rozchod partnerů	21
	3.2 Příčiny rozvodu	21
	3.3 Dopady rozvodu	22
	3.4 Rozvod a děti.....	23
4	Adolescence	26
	4.1 Zátěžové životní situace v adolescenci.....	27
	VÝZKUMNÁ ČÁST	30
5	Výzkumný problém	31
	5.1 Cíle výzkumu.....	33
6	Typ výzkumu a použité metody	34
	6.1 Formulace hypotéz ke statistickému testování	36
7	Sběr dat a výzkumný soubor	37
	7.1 Výzkumný soubor	37
	7.1.1 Základní parametry výzkumného souboru	37
	7.2 Průběh sběru dat	39
	7.3 Etické hledisko a ochrana soukromí.....	39
8	Analýza dat a výsledky stanovených hypotéz	40
	8.1 Analýza dat.....	41
	8.2 K platnosti hypotéz.....	44

9	Diskuze	47
10	Závěr.....	51
11	Souhrn	52
	LITERATURA.....	54
	PŘÍLOHY	59

ÚVOD

Téměř každý známe někoho, kdo si prošel rozvodem. Rozpad rodiny s dětmi se dnes stává běžným jevem, ale i přesto, že jsou rozvody časté, stále je to pro všechny zúčastněné velmi náročné a komplikované období.

Vzhledem k častému výskytu rozvodů může rodič v knihách a člancích najít různé typy, jak rozvod zvládnout, jak na něho děti připravit či jak s nimi během těchto událostí pracovat. I přesto na to dítě často zůstane samo. V tomto období bývá dítě emočně zatěžováno, neví, jak reagovat, jak se chovat, a přeje si jen, aby byli rodiče zase spolu. Častou dětskou reakcí bývají pocity viny a přebírání zodpovědnosti za rozpad rodiny. Také se musí vyrovnávat se spoustou změn, např. odloučení rodiče, stěhování či zhoršení ekonomické situace (Warshak, 2004; Špaňhelová, 2010).

Základem sebepojetí je to, jak vnímám sám sebe. Na mém vnímání vlastní osoby se významně podílí okolí, především blízké osoby jako je rodina či kamarádi. To, jak se vnímáme, tedy naše sebepojetí, je v čase víceméně stabilní. Ale v dětství reaguje na změny mnohem citlivěji (Smékal, 2002; Obereignerů et al., 2015) Pokud intenzivně prožíváme pocity viny, smutku, jsme svědky častých konfliktů, nedostatku pozornosti a procházíme si odloučením od rodiče, což se často s rozvody pojí, může se to našim sebepojetím odrazit.

Téma vlivu rozvodu na sebepojetí mě zaujalo nejen díky osobní zkušenosti, kdy jsem si já sama rozvodem v dětství prošla. Také proto, že mám v blízkém okolí mnoho známých, kterých se tato témata taktéž dotýkají. Z toho důvodu jsem se rozhodla zkoumat téma rozvodu a jeho vliv na život dítěte, které je jím zasaženo, konkrétně pak na oblast sebepojetí.

V teoretické části práce jsou rozpracovány čtyři kapitoly pojednávající o hlavních tématech souvisejících s cílem zkoumané problematiky. Jsou jimi pojmy sebepojetí, rodiny, rozvodu a adolescence.

Praktická část popisuje výzkumný problém a cíl této práce. Uvádí použité metody, z nichž primární byl především Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers - Harris 2 (PHCSCS- 2) a způsob sběru dat potřebných k danému výzkumu. Dále představuje zformulované hypotézy, které jsou následně ověřovány statistickými metodami. Po analýze dat jsou v rámci diskuze interpretovány výsledky prokládané poznatky z již dříve realizovaných výzkumů a studií. V závěru se nachází shrnutí všech poznatků.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SEBEPOJETÍ

Termín sebepojetí (self - concept) nemá danou jednotnou definici. Zabývalo se jím ale mnoho autorů, kteří termín vysvětlují na základě jejich studia a chápání.

Hartl a Hartlová (2015) definují sebepojetí jako představu o sobě a to, jak jedinec vidí sám sebe. Kdybychom se chtěli podívat na nějakou z širších definic, Smékal (2002, s. 368) popisuje sebepojetí jako *„základ jáství člověka, jež je souhrnem názorů na sebe sama, na své místo ve světě, a v tom smyslu je souhrnem pocitů, jimiž prožíváme spokojenost nebo nespokojenost se sebou, větší nebo menší sebedůvěru, sebeúctu, vliv na druhé. Sebeпоjetí je také uvědomováním si svých osobnostních charakteristik, často zkresleně nebo stylizovaně se záměrem vyvolat o sobě v druhých určitý dojem. Do struktury sebepojetí patří i úroveň sebemonitorování a sebe prezentace a místo ovládnutí. Ze sebepojetí vyrůstá charakter člověka“*. Dle Vágnerové (2000) pak neovlivňuje sebepojetí pouze chování jedince, ale také jeho hodnocení a očekávání do budoucnosti. Podle fáze vývoje, ve které se jedinec zrovna nachází, se sebepojetí proměňuje. Zároveň je míra sebepojetí závislá na dalších faktorech, jakými jsou např. rozumové a socializační schopnosti, emoční zralost apod.

V nejširším slova smysl bychom mohli sebepojetí definovat jako percepci sebe samého. To je pak definováno a formováno zkušenostmi a prostředím. Je také ovlivněno posílením z prostředí a našimi blízkými osobami (Shavelson et al. 1976).

V literatuře se můžeme setkat také s nejednoznačnými termíny vztahující se k „Já“, které úzce souvisí se sebepojetím. Patří tam pojmy, často vycházející z angličtiny, jako „I“, „Me“, „self“, „Ego“, „proprium“ a „self – concept“ (sebeпоjetí). Tyto pojmy bývají někdy používány jako synonyma, někdy jako odlišné části jednoho fenoménu (Leary & Tangney, 2003; Nakonečný, 2009).

V psychologii byla problematika sebepojetí lépe osvětlena především díky Williamu Jamesovi, který se domníval, že jsme si vědomi sami sebe v každém okamžiku, bez ohledu na to, o čem zrovna přemýšlíme. Máme v sobě systém, který je schopen poznávání světa vnějšího, ale taky i sebe samého. Tento systém má poznávající a poznávané „self“, neboli objekt a subjekt. V angličtině tyto James aspekty pojmenoval jako „I (knower)“ neboli činitel poznávání a „Me (know)“ neboli předmět poznávání (Blatný, 2003). Dále James (1892) vymezil „I“ jako plynoucí tok vědomí a „Me“ jako vše, co člověk považuje za své

(např. tělo, psychické síly, rodinu, i majetek). Toto „Me“ pak existuje ve třech formách. Materiální, kam zahrnujeme tělo a vše, co jedinec vlastní. Dále sociální „Me“, které se týká našich charakteristik rozpoznávaných druhými lidmi, přičemž se James (1892) navíc domnívá, že jedinec má tolik sociálních „Me“, kolik je lidí, kteří ho znají a vytvořili si o něm určitou představu. Třetí formou se rozumí spirituální „Me“, které představuje souhrn psychických schopností a dispozic. Tento koncept v současnosti chápeme jako sebepojetí (Blatný & Plháková, 2003).

Cooley (1902) vycházel z myšlenky, že sám sebe poznává člověk v člověku. Zakotvil tak „zrcadlové Já“, které spadá pod sociální „Já“. Zakládá se na myšlence, že stejně jak fascinovaně koukáme do zrcadla na to „naše“, tak stejně tak nás fascinuje, když nám okolí nastavuje zrcadlo, a ukazuje nám tak to „naše“ skrze ně. Přes sociální interakce tedy zachytáváme myšlenky o nás samých a hodnocení naší osoby od našich blízkých. Tyto myšlenky a představy poté začleňujeme do naší vlastní představy o nás samých.

Sebepojetí můžeme rozlišit do tří složek. Tou první je kognitivní, týkající se obsahu sebepojetí a organizace, dále afektivní, která se týká emocionální vztahu sama k sobě, a nakonec konativní jež vyjadřuje skutečnost, že sebepojetí má motivační funkci a uplatňuje se v seberegulaci chování (Blatný & Plháková, 2003).

Jak už bylo naznačeno, sebepojetí se utváří v průběhu socializace člověka, v procesu interakce osoba – svět. Obsah sebepojetí je u každého člověka odlišný, můžeme ale sledovat určité společné znaky (Shavelson et al. 1976). Základem sebehodnocení, které úzce souvisí se sebepojetím, je znalost vlastních kompetencí, zkušenost s úspěchem a neúspěchem, s hodnocením a názory ostatních lidí. Zpětnou vazbu podporující sebehodnocení dostáváme, pokud se chováme v souladu s těmito normami (Blatný & Plháková, 2003). Hodnocení je dále možné na základě srovnávání se s někým jiným. To je typické v období puberty, kdy si dospívající aktivně vytváří vlastní identitu, a potřebuje k tomu vzory, k nimž by mohl směřovat (Slaměník & Výrost, 1997).

1.1 Vývoj sebepojetí

Socializace je podstatným procesem při tvorbě sebepojetí a postupným získáváním informací o vlastní osobě se naše sebepojetí utváří a formuje. Tím, že je každý člověk jiný, budou se lišit také obsahy sebepojetí v souvislosti s jinou sociální zkušeností (Blatný, 2010).

Jedná se o postupný proces, který je přímo úměrný kognitivní, emocionální, fyziologické a sociální úrovni našeho vývoje (Obereignerů, 2017).

Kolem třetího až šestého měsíce života dokáže jedinec diferenciovat vlastní projevy od projevů ostatních, tudíž vznikají první náznaky uvědomování si sebe sama (Stern citováno v Vágnerová, 2000). Dle Vágnerové (2000) ale nelze jednoznačně určit, kdy začíná samostatný vývoj identity u dětí. V kontextu psychoanalytického přístupu také zmiňuje myšlenku o tom, že „self“ jedince poměrně dlouho splývá s matkou a okolním světem. Tudíž by směr vývoje dítěte mohl být udán už v prenatálním vývoji a raném dětství.

Už batole používá k označení sebe sama slova, první své jméno, poté osobní zájmeno Já. U batole se objevují nové pocity a emoční projevy, jako láska a projevy odporu. Později také stud, žárlivost, hrdost a pocity viny. Uvědomuje si, že aby bylo chváleno, musí se chovat tak, jak chtějí rodiče či jiný vzor (prarodiče, starší sourozenci atd.) (Vágnerová, 2000).

V předškolním věku už si dítě vytváří vlastní identitu a uvědomuje si svou jedinečnost. Myšlení je egocentrické a názor na sebe sama, je nekriticky přijímán od blízkých osob. Pro dítě začínají být důležití vrstevníci, ale sebehodnocení je stále závislé na tom, co dítěti říkají rodiče a jiné blízké osoby (Vágnerová, 2000).

Ve školním věku přechází dítě do stádia konkrétních operací a chápe podstatu logiky. Jeho představa o sobě samém je tudíž realističtější, což vede ke snížení celkového sebehodnocení, protože si uvědomuje své, jak kladné, tak negativní vlastnosti. Kolem devátého roku je dítě schopno sociálního srovnávání a rozvíjí schopnost integrovat protikladná hodnocení (Vágnerová, 2012).

Rodiče jsou nositeli mužských a ženských hodnot. Pokud tedy dojde k narušení či rozpadu rodiny, významně se to promítne do vývoje dítěte a vztahu a výkonu ve škole. Výkon, nejen ve škole, je pro dítě vyjádřením vztahu a citové akceptace. Pokud nemá dobré výsledky ve škole, a to se projeví na reakcích a chování rodičů, má to negativní vliv na dětskou sebedůvěru a tím i sebepojetí (Vágnerová, 2000).

Ve středním školním věku vyplývá obraz vlastní osobnosti stále z názorů, postojů a hodnocení od druhých. Roli začíná mít ale také sebezkušenost, kdy je na jejím základě sebehodnocení ze začátku nepřesné, ale postupně se stabilizuje. Na formování sebehodnocení se podílí prožitek citové akceptace, zázemí v rodině a přijetí vrstevnickou a sociální skupinou (Vágnerová, 2000). Ve starším školním věku už děti rozumí rozdílům v kompetencích a jsou si vědomi vlivu vlastního úsilí (Vágnerová, 2012).

Během dospívání dochází k výrazným biologickým, psychologickým a sociálním změnám. Vztah dítěte k sobě, rodičům i vrstevníkům se (Vágnerová, 2000). S počátkem dospívání, kolem 11. - 12. let, nastává výrazný, ale dočasný, pokles sebehodnocení. Nejvíce znejistěných, častěji u dívek, můžeme najít kolem třináctého roku (Muldoon; Beal citováno v Orel et al. 2016). Velkým tématem je pro dospívající volba budoucnosti. Kam chtějí směřovat, kým chtějí být a jak celou tuto transformaci zvládnou. Klade se větší důraz na fyzický vzhled a kvalitu vztahů. Na základě oblečení, partnerských vztahů, oblíbenosti, sexuálních zkušeností a jiných trendů, se dospívající navzájem hodnotí a tím podporují či snižují své sebestojetí (Vágnerová, 2000). Poslední dobou se objevuje čím dál tím více nových fenoménů spojených s virtuálním světem. Na sociálních sítích můžeme např. experimentovat s různou totožností (Šmahel citováno v Orel et al. 2016). Dospívající jedinci jsou však mnohem častěji a intenzivněji vystavováni vzájemnému srovnávání se s ostatními.

1.2 Teoretická východiska sebestojetí dle Piers - Harris

Autoři hodnotící škály sebestojetí dětí Piers a Harris zastávají názor tvorby víceméně konzistentního systému názorů na sebe sama, který se vyvíjí a následně stabilizuje během dětství. Toto vnímání se vyvíjí především z interakcí v raném dětství, dále biologickými a kulturními faktory. Sebestojetí se může měnit v reakcích na změny prostředí, vývojové změny či změny v prioritách a hodnotách.

V české verzi manuálu jsou uvedena tato teoretická východiska:

1. **Sebestojetí je ze své podstaty fenomenologické** – odvozené z chování nebo vyjádření jedince.
2. **Sebestojetí má globální a specifické komponenty** – přičemž globální jsou charakteristiky jako schopnosti, dovednosti či fyzické vlastnosti, specifické mají pak široké (např. morální a etické já), či užší (např. jsem dobrý v tanci) charakteristiky.
3. **Sebestojetí je poměrně stabilní** – nemění se jednoduše nebo rychle. U dětí je každopádně často situační a stabilizuje se postupně.
4. **Sebestojetí má hodnotící i popisnou komponentu** – protože reprezentuje nashromážděné úsudky o vlastní osobě. Některé jsou od druhých osob, některé naše vlastní. Díky tomu můžeme rozlišit, jak se dítě hodnotí vzhledem k vrstevníkům a jak vzhledem ke svým vnitřním standardům.
5. **Sebestojetí je v různých etapách vývoje prožíváno a vyjadřováno různě** – kdy se naše sebestojetí mění a formuje.

6. **Sebepojetí slouží k organizaci chování a motivace** – kdy stabilní sebepojetí udržuje konzistentní reakce a je upřednostňováno chování, které je s naším sebepojetím v souladu. Náš potencionální úspěch či neúspěch pak může sloužit jako zdroj motivace (Obereignerů et al., 2015)

1.3 Výzkumy týkající se sebepojetí a adolescentů

Od druhé poloviny 20. století začala čísla týkající se rozvodů celkem výrazně růst. Dle Dumas, Perón (citováno v *The effects of divorce on children*, 1997) se během konce 60. a začátkem 80. let 20. století zvýšila rozvodovost v Kanadě pětinasobně. Na tato data pak reagují výzkumy, které se rozvodovostí a vlivem rozvodu zabývají. Zmíněny budou konkrétně výzkumy, které se zaměřují na vliv rozvodu na sebepojetí.

Block a Spiegel (n.d.) se ve svém výzkumu vlivu rozvodu na sebepojetí zaměřují na mladší dospělost (18-25 let). Kromě rodinného stavu a sebepojetí se zaměřují také na proměnnou týkající se sociální podpory. Nevypozorovali žádný signifikantní vztah mezi rodinným stavem rodičů a sebepojetím jedince. Také nevypozorovali vztah u vlivu rodinného stavu rodičů na sebepojetí a míru sociální podpory. V závěru zmiňují, že v daném věku mohou být negativní dopady rozvodu už překonány a že vliv na výzkum mohl mít také fakt, že výzkumný soubor se skládal pouze ze studentů vysokých škol, kteří mívají v průměru vyšší sebevědomí než vrstevníci, kteří vysokou školu nenavštěvují (Trzesniewski et al., 2006 citováno v Block & Spiegel, n.d.).

Další výzkum se zabývá přizpůsobením dětí při rozvodu, konkrétně dětí ve věku od 6 do 18 let z Nizozemska. Zaměřují se na vysoce konfliktní rozvody, které blíže specifikují výskytem dlouhotrvajícího konfliktu, obviňováním, kritikou, nepřátelstvím a neschopností převzít zodpovědnost za svůj podíl ve sporu (Anderson et al., 2010 citováno v van der Wal et al. 2019). Ve výsledcích zmiňuje, že vyšší sebepojetí může fungovat jako podporující faktor pro zvládnání rozvodové situace.

Korelací mezi sebepojetím a rozvodem rodičů u adolescentů z Íránu se ve své studii zabývá Esmaeili (2012). Zabývá se oblastmi jako je: porozvodový konflikt rodičů, mateřská úzkost, ekonomické strádání a vztah dítěte s rodičem. Všichni participanti bydlí s matkou a u všech proběhl rozvod před jedním až dvěma roky. Vztah se sebepojetím se jí podařilo prokázat ve všech zmiňovaných oblastech. Čím větší problémy a negativní emoce v dané oblasti dítě zažívá, tím má nižší hodnotu sebepojetí.

Ve výsledcích zmiňuje další studie, které se tématem zabývaly a zmiňovaly stejné výsledky. Za zmínku stojí především studie od Amato (1986, citováno v Esmaeili, 2012), který sledoval souvislost konfliktů mezi rodiči se sebepojetím dětí a adolescentů pomocí Piers - Harris škály sebepojetí dětí (CSCS). Významná negativní korelace se vyskytovala především u dívek školního věku a chlapců v adolescentním období.

Barber (1994) ve své studii, která se zabývá především tématem oddělení otce od dítěte, nepozorovala žádný signifikantní rozdíl v sebepojetí dětí z rozvedené rodiny v porovnání s dětmi z rodiny úplné.

Vlivem rozvodu v dětství na sebepojetí jedince se ve své studii zbýval také Krider (2002). Účastníky výzkumu bylo 63 studentů univerzity navštěvující předmět psychologie, kteří byli rozděleni do dvou skupin: studenti, jejichž rodiče se do jejich 18-ti let věku rozvedli, a ti, jejichž se do jejich 18-ti let věku nerozvedli. Kriderovi se nepotvrdil žádný signifikantní vztah mezi sebepojetím, pohlavím ani rodinným stavem rodičů.

Rozdílem v sebepojetí u dětí dle pohlaví se ve svém výzkumu zabýval také Orel (2016). Jako výzkumnou metodu používal Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2 (PHCSCS- 2), který bude použit také v této práci. Viditelné, ač malé, rozdíly se mu prokázaly v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE), kdy dívky průměrně skórují níže než chlapci, tudíž to nasvědčuje o jejich větší úzkostnosti.

Orel (2016) ve své práci zmiňuje také další výzkumy, které se zabývaly rozdílem sebepojetí dle pohlaví. Wilieho (1989 citováno v Orel, 2016) uvádí, že v celkovém sebepojetí mezi chlapci a dívkami neexistují průkazné rozdíly. V jiném výzkumu se ve prospěch chlapců potvrdily v oblasti fyzického vzhledu, a ve prospěch dívek v oblasti intelektu (Harter, 1982; Harter & Jackson, 1986; Marsh, 1987 citováno v Orel, 2016)

2 RODINA

Pod pojmem rodina si každý v dnešní době představí něco trochu jiného. Každý ji vnímáme jinak, a každý pod tento pojem zahrnuje někoho jiného. Někdo vnímá jako svoji rodinu jen nejbližší příbuzné, jiný do ní počítá i domácí mazlíčky, někdo do ní zahrnuje i své přátele. Všichni se ale shodneme, že rodina je základním stavebním kamenem naší společnosti.

2.1 Historický kontext a nynější pojetí rodiny

Předpokládá se, že rodina existovala již v době kamenné, typické pro tu dobu byly pokrevně spřízněné klany. Diferenciace mužské a ženské role, byla pravděpodobně dána lovem, který byl typický pro muže, a sběračstvím typickým pro ženy. S rozvojem vojenství, řemesel a obchodu a dělením postavení podle majetku, se do popředí ve společnosti a v rodině dostávají muži (Matoušek, 1993).

Ve starověkém Řecku byly rodiny striktně patriarchální, přičemž ženy se staraly o domácnost a jejich hlavní funkcí bylo zplození mužského potomka. Muži mohli rozhodovat o životě či usmrcení novorozeně a byli do sňatků, stejně jako ženy, nuceni. V ohledech rozvodu měli muži větší práva. V starověkém Římě byl hlavou rodiny taktéž otec, ženy zde ale měly větší práva, mohly se stát např. švadlenami, písarkami nebo i lékařkami.

Ve středověku není rodina jen společenskou jednotkou, ale také jednotkou výrobní a institucí výchovy. Běžné je soužití širších rodin, především na venkově (Matoušek, 1993). Ale kvůli vysoké úmrtnosti, v jedné domácnosti žilo průměrně 4 - 6 osob (Možný, 1990). Ve městech jsou sňatky mužů odkládány, dokud není muž ekonomicky soběstačný, naopak na venkově se ženili brzy, aby potomci mohli zastávat pracovní sílu. Dětství trvalo přibližně do 8 let, poté šlo dítě do učení, nebo pracovat.

Na přelomu 18. a 19. století se postupně zavádí povinná školní docházka. Nejcennější, co může rodina předat už není majetek, ale vzdělání. Od konce 19. století se opouští od modelu a mnoha dětmi a přechází se k regulované reprodukci. Rodina se stává protiváhou veřejného prostoru a plní funkci útočiště před veřejným světem (Matoušek, 1993). Muži často docházejí do zaměstnání mimo domov, tím pádem se snižuje jejich vliv na děti (Kraus & Poláčková, 2001). V postindustriální společnosti se objevují v rodinném soužití nové

trendy - tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu pozdější, zakládání neformálních rodin bez sňatku nebo se např. zvyšuje rozvodovost. Ženy musí čím dál tím častěji nastupovat do povolání, protože málokterá rodina si vystačí pouze s jedním platem.

Od roku 1989 u nás postupně klesá počet sňatků a počet narozených dětí. Zvyšuje se tlak na školní výkon dětí, protože se ukazuje jako rozhodující podmínkou dobrého společenského postavení. S tím se začínají i častěji objevovat tělesné tresty. Výchova dětí je v tomto období stále ve větší míře autoritářská (Matoušek, 1993).

Pro současné pojetí rodiny můžeme najít mnoho definic. Hartl a Hartlová v psychologickém slovníku (2010, s. 512) popisují rodinu jako „*společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí*“. Sociologický slovník definuje rodinu jako „*nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou*“ (Petrušek et al., 1996, s. 940). Pedagogové zdůrazňují výchovně – socializační funkci, ekonomové na ni pohlíží jako na výrobní a spotřební jednotku.

Kramerův (citováno v Sobotková, 2012) popis rodiny je obsáhlejší. Vnímá ji jako společenství lidí se společnou historií, prožívanou realitou a stejnými budoucími očekáváním vzájemně propojených vztahů. Členové jsou často, ale ne nutně, vázání dědičností, manželským svazkem, adopcí anebo společným uspořádáním v určitém úseku života. A co je důležité, jako rodinu můžeme vnímat i jedince, mezi kterými jsou intenzivní psychologické a emocionální vazby. To znamená, že tento termín můžeme použít i pro např. nesezdaný pár či náhradní rodinu. Důležité je ale říci, že jako rodinu můžeme označit pouze skupinu, ve které se vyskytuje jeden či více potomků.

S nynějším pojetí rodiny se pojí mnoho trendů – ať už přetrvávajících nebo nově vzniklých. Už zmíněné tendence odkládat sňatky a rození dětí jsou stále aktuální a nynější ekonomická situace jim stále nenapomáhá. Pozorovaným fenoménem je časný začátek intimního života mladých lidí bez dostatečné biologické a psychické zralosti. Nejen s touto skutečností je spojená nedostatečná vytrvalost ve vztazích. Důraz je kladen na individualitu a možnost svobodné volby, která je upřednostňována před rodinnými zájmy. V popředí je také touha po seberealizaci skrz kariéru jak u žen, tak u mužů, která ke zvýšení porodnosti také zrovna nenahrává. A nemůžeme pominout i současný hektický životní styl, který se negativně odráží v kontaktech a vztazích mezi partnery a rodinnými příslušníky. Pro nemálo jedinců je také podstatný vývoj životního prostředí, které se dle výzkumů zhoršuje, což je

pro mnoho z nich demotivující faktor k zakládání rodiny (Možný, 2006; Kraus, Poláčková, 2001).

2.2 Funkce rodiny

Pro plné začlenění jedince do společnosti a pro správný chod rodiny je důležité, aby rodina splňovala určité funkce. Každý ze členů by měl v rámci svých možností přispět k jejímu fungování a pomoci bezproblémovému chodu. Dle Krause a Poláčkové (2001) je rodina zodpovědná za zabezpečení členů po stránce ekonomické a finanční, za starost o výživu, zdraví jednotlivců a také za kulturní stránku. V ideálním případě má předávat morální postoje dopomáhající k ochraně a plnění rolí ve společnosti a ve vztahu k ní. Zdůrazňuje se také důležitost psychické a emoční podpory.

V literatuře (Kraus, 2008; Kraus & Poláčková, 2001; Procházka, 2012) se objevuje více popisů funkcí rodiny, všechny se ale v zásadě týkají stejných oblastí a témat.

1. **Biologicko-reprodukční funkce** – rodina je hlavním a nejvhodnějším prostředím k uskutečnění rozmnožení našeho rodu. Mimo to může tato funkce vyjadřovat také uspokojení sexuálních a biologických potřeb (Kraus & Poláčková, 2001).
2. **Ekonomicko-zabezpečovací funkce** – rodina by měla zajistit dobré finanční a materiální zázemí. Častý je společný rozpočet, který se využívá k funkčnímu chodu domácnosti (Kraus, 2008).
3. **Ochranná funkce** – je v zásadě funkce, která zajišťuje pocit bezpečí a ochranu (Kraus, 2008).
4. **Socializační funkce** – zajišťuje socializaci, především dítěte, kdy předává základní hodnoty celé společnosti a vzorce rodinného chování. „*Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy, v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných*“ (Kraus & Poláčková, 2001, s. 81).
5. **Výchovná funkce** – připravuje potomky na praktický život v naší společnosti. Slouží k osvojování si základních návyků, mravních dovedností, zvyků, tradic a vzorců chování (Kraus, 2008). U dětí se tak děje především observací. Styly výchovy v rodině vychází především ze způsobu života, jaký rodina vede, a z výchovných vzorců, které si převzali rodiče z výchozích rodin (Procházka, 2012).

6. **Emocionálně-psychologická funkce** – v tak vysoké míře dokáže tuto funkci nejlépe zajistit právě rodina, pocity lásky, sounáležitosti, bezpečí a úcty. Rodina by měla být prostor, kde můžeme být sami sebou, kde se cítíme doma a stabilně (Kraus, 2008).

2.3 Formy rodiny

Klasifikace a členění rodiny není jasně uceleno, každopádně je používáno několik ustálených dělení na základě různých pohledů a kritérií.

Z hlediska velikosti se rodina dělí na základní (nukleární), kterou vnímáme jako matku, otce a jejich děti, jak vlastní, tak adoptované, žijící ve společné domácnosti. Rodina rozšířená, nebo také vícegenerační, je pak rodina nukleární spolu s dalšími příbuznými jako např. prarodiči, bratřenci, strýci atp. (Giddens, 2013).

Dle původu rodinu vnímáme jako **primární (orientační)**, to je ta, do které se narodíme a má na náš vývoj primární vliv. Podílí se výrazně na naší socializaci, vzorcích chování a rodinných modelech, které v budoucnu aplikujeme v námi založené rodině. Tato námi nově vytvořená rodina v dospělosti se nazývá **prokreační či rozmnožující** (Jandourek, 2007).

Z hlediska struktury máme **úplnou, neúplnou a rekonstituovanou** (sloučenou) rodinu. Úplná rodina obsahuje oba rodiče a jejich děti, přičemž rozdíl mezi těmito rodinami jsou pouze v ohledu počtu dětí a věkového rozdílu mezi manžely. Neúplná rodina, tudíž pouze s jedním rodičem, vzniká z důvodu ovdovění, adopce, neplánovaným rodičovstvím a nejčastěji rozvodem či rozchodem partnerů. Rodina rekonstituovaná je situace, kdy alespoň jeden z partnerů přináší do nového vztahu dítě z předchozího manželství či vztahu, a zároveň dochází ke zplození společného potomka ve vztahu současném (Mühlpachr, 2008).

Každá rodina je individuální, způsoby, tradice a chod domácnosti se budou lišit např. na základě novosti či stáří rodiny, velikosti, postavení ve společnosti, sociálním prostředí či třeba finančních možnostech. V případě, že dojde k poruše jedné či více funkcí, odrazí se to na celém rodinném fungování. Na základě této skutečnosti vzniklo dělení do čtyř základních úrovní celkové kvality soužití v rodině, ve kterém panuje shoda napříč mnoha publikacemi.

1. **Funkční rodina** – splňuje přiměřeně všechny své funkce a je ku prospěchu dítěte. Funkčnost rodiny ukazuje především schopnost řešení problémů a konfliktů, které se v průběhu rodinného života objeví (Helus, 2007). Za nejdůležitější znak funkční

rodiny je nyní vnímáno především uspokojení psychických potřeb dítěte i rodičů (Matějček, 1992).

2. **Problémová rodina** – se definuje vyskytujícími se problémy, kvůli kterým nedokáže plnit některou ze svých funkcí. Tato rodina je ale schopna zajistit opětovné fungování vlastními silami, či s malou pomocí svého okolí. Je důležité zmínit, že v tomto případě není ohrožen zdravý vývoj dítěte. Jedná se např. o rozvod, ztrátu zaměstnání či finanční krizi atd. (Dunovský, 1986).
3. **Dysfunkční rodina** – disponuje vážnějšími poruchami funkcí. Tyto poruchy zapříčiňují ohrožení či narušení správného vývoje dítěte a časté poškození rodiny jako celku. Situace si žádá tzv. sanaci, což je zásah příslušného státního orgánu pro ochranu dětí (Procházka, 2012).
4. **Afunkční rodina** – je typ rodiny u kterého jsou natolik závažné poruchy, že nedokáže splňovat většinu nebo žádnou ze svých funkcí. Vývoj dítěte je zásadně narušen, protože dochází k výraznému zanedbávání péče, sexuálnímu zneužívání, k psychickému či fyzickému týrání dítěte, nebo jednoho z rodičů. Sanace je v tomto případě bezpředmětná čili častým opatřením je umístění dítěte do náhradní péče (Fischer, 2009).

2.4 Vztah mezi rodiči a dětmi

Nejdůležitějšími prvky ve vztahu mezi rodičem a dítětem jsou způsob výchovy a emoční vztah k dítěti. Tyto faktory také výrazně tvoří a ovlivňují rodinné prostředí, které určuje celkovou atmosféru v rodině. Souhrn těchto prvků má vliv na činnost dítěte, na jeho vztahy s okolím, na jeho psychický stav, a tím formuje celkově osobnost dítěte, v neposlední řadě také v souvislosti s utvářením jeho sebepojetí (Čáp, 1996).

Dle Satirové (2006) mají na rodinné prostředí velký vliv 4 aspekty: sebehodnocení, komunikace, pravidla a společenská vazba. Pokud rodina v těchto oblastech funguje, např. nemá striktní nejasná pravidla, otevřeně diskutuje a komunikuje, důvěřuje si, a tím prochází zdravým vývojem, dává dobrý základ pro vysoké sebehodnocení dítěte. V případě nefunkčnosti, která se projevuje např. nedůvěrou, přehnanými pravidly, nízkou snahou komunikovat apod., se dá u dítěte očekávat sebehodnocení nižší.

Proces vývoje výchovných postupů k dítěti má úzkou spojitost s vlastním vývojem osobnosti dospělého. Vliv mají konkrétně zkušenosti z dětství vychovatele, vztah k jeho

vlastním rodičům, autoritám a jeho citový a psychosociální vývoj. Vychovatele/rodiče ovlivňují také inteligence, dosažené vzdělání, žebříček hodnot a ideálů. Důležitý je také samotný vztah vychovatele k dítěti (Matějček, 1992).

2.4.1 Výchovné styly

Podle Mertina (2015) je nejefektivnější výchovu i vzdělávání dětí spojovat s radostí, humorem a dobrou náladou. Způsoby výchovy vyznačující se křikem, nadávkami a vyhrožováním přináší lepší výchovné výsledky jen opravdu zřídka. Ideál výchovného stylu tvoří kombinace laskavosti, rozhodnosti a důslednosti. Také pochvaly, odměny a povzbuzení ovlivňují děti lepším způsobem. Měly by být ale střídány. V případě trestání ideálně volíme efektivní způsoby, které dítěti předají srozumitelnou zprávu vedoucí k uvědomění si, co udělalo špatně.

Napříč literaturou najdeme různá dělení výchovných stylů, v té základní podstatě a typech se ale v zásadě shodují. Dle Lewina (citováno v Čáp & Mareš, 2007) máme tři základní typy:

1. **Autokratický** – je dominantní a autoritativní výchovný styl. Častými projevy jsou tendence rozkazovat a trestat, nižší respekt a prostor k přáním dítěte. Důsledkem může být menší samostatnost dítěte, emocionální labilita a agresivita či pasivita.
2. **Liberální** – se vyznačuje slabým či téměř žádným vedením. Na dítě nejsou kladeny žádné požadavky ani očekávání. Dle Mlčáka (1996) může tento styl výchovy zapříčinit následný egoismus, nespolehlivost či nízkou disciplinovanost dítěte.
3. **Demokratický** – se často označuje za nejvhodnější. Klade se důraz na vysvětlování a kompromisy. Vychovatel se snaží jít příkladem dávat dítěti dostatečnou podporu a prostor k diskusi. Takto vychovávají děti mají obvykle např. lepší pracovní morálku, schopnost kooperace a autoregulace.

Mezi další výchovné styly, které můžeme v literatuře najít, patří např. rozmazlující, úzkostlivý, perfekcionista a protekční. Přičemž Langmeier a Krejčířová (2006) označují právě rozmazlující, zavrhuje, hyperprotektivní, perfekcionista a zanedbávající styl výchovy za škodlivé pro zdravý vývoj jedince. Matějček (1992) tyto nevhodné styly dělí na negativně (zanedbávající, zavrhuje) a pozitivně (rozmazlující, protekční, perfekcionista) laděné.

2.5 Manželství

Dle § 655 zákona č. 89/2012 Sb., je manželství „*trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*“.

Dlouhý čas byl sňatek spojován pouze s pragmatickými zájmy, tudíž majetkem, postavením ve společnosti a plozením potomků. Nyní je to především citový vztah mezi dvěma lidmi, ke kterému většinou přibude citový vztah s dětmi. Manželství už nevnímáme především jako právní svazek, přesto se ale při jeho uzavření právní vztahy tvoří. Patří tam např. společné jmění, rodičovská zodpovědnost, vyživovací povinnost apod. (Šmolka & Mach, 2008). To může být pro mnoho jedinců výhodou manželství, protože se řídí známými a danými pravidly.

Rozhodnutí osob vstoupit do manželství je dobrovolné a ve společnosti kladně přijímané. Vzniká mezi dvěma jedinci většinou po dlouhodobém vztahu. Manželství se uzavírá v přítomnosti dvou svědků. Existuje sňatek buď občanský (před orgánem veřejné moci), nebo církevní (před orgánem církve či k tomu oprávněné náboženské společnosti) (Šmolka & Mach, 2008).

Tendence k uzavření manželského svazku se u jedince formuje už v dětství. Vliv na to má sexuální identita, která se začíná formovat už v brzkém dětství a postupně se rozvíjí a umocňuje především v období předškolním, a následně pak v pubescenci a adolescenci. Významný je také faktor manželství, tedy vztah rodičů od dítěte. Zda bylo šťastné či např. skončilo rozvodem, jaký mu tím byl předán vzor apod. V období dospělosti může hrát roli třeba také tlak blízkých a společnosti, kdy se u žen nejčastěji objevuje kolem 25. roku a u mužů kolem 30. roku života. Důležitý je samozřejmě i individuální názor jedince, mnohem častěji se objevují tendence o nedůležitosti či dokonce zbytečnosti manželství (Říčan, 2004).

3 ROZVOD

Důvodů a vlivů, které vedou k rozvodům a rozchodům, v posledních letech spíše přibývá. I když počet uzavřených manželství klesá, i bez statistik si můžeme při rozhlédnutí se kolem sebe všimnout, že neúplných rodin a ukončených partnerství je kolem nás početně. V důsledku toho existuje také vysoký počet dětí, které prožívají rozchod či rozvod rodičů.

3.1 Manželství a rozvod

Jak už bylo zmíněno i v předchozích kapitolách pojetí manželství a partnerství se za poslední roky vyvíjí a mění. Tím se proměňuje také vnímání rozvodu. Stále se objevují negativní a kritické názory, jen už nejsou tak časté. Otázkou bývá, zda je rozvod řešením dlouhodobě vyhocené situace nebo nouzovým východiskem.

V minulosti se manželství mohlo ukončit buďto rozvodem od stolu a lože, přičemž manželství jako takové trvalo nadále ale byli jste zproštěni manželských povinností. Nebo rozlukou, při které jste mohli uzavřít sňatek nový a je považována za předchůdce rozvodu. Ani jedna z možností ale nebyla příliš častá. Společnost je mnohdy netolerovala a byla k nim kritická. Rozvod, jaký známe teď, a taky jako jediná možnost zániku manželství (pokud žijí oba manželé), byl v Československu uzákoněn v roce 1950 („O rozvodech v Česku“, 2016).

Podle ČSÚ bylo od roku 1949 do roku 2014 ukončeno asi 33 % manželství (v roce 1949 ještě rozlukou, poté už rozvodem). Mezi lety 2008–2014 byl poměr svateb a rozvodů kolísavě mezi 53-61 %. Protože se v této bakalářské práci zabývám především vlivem rozvodu na děti, je také zajímavou informací, že více než z 40 % jsou rozváděná manželství bez dětí a asi 3 % rozváděných partnerů má tři nebo více dětí („O rozvodech v Česku“, 2016).

V této době tedy můžeme rozvod označit za běžný jev. To ale nemění nic na tom, že je to bolestivá zkušenost či období, které doprovází pocity viny, hněv, selhání, strach a smutek týkající se všech členů rodiny (partnerství). Můžeme ho vnímat i jako opatření, které omezuje nesoulad a konflikt, a ukončuje nefunkční spolužití, čímž otevírá nové životní perspektivy. Pozitivní změny se ale ne vždy dostaví a porozvodové období se může stát

dalším, a ještě větším stresem období konfliktů a silné nespokojenosti (Matějček & Dytrych, 2002).

3.1.1 Rozchod partnerů

Trend nesezdaných soužití spíše roste, než klesá. Do konce 80. let uzavřelo sňatek přes 90 % mužů i žen, a to obvykle v nízkém věku. Poté se situace začala postupně měnit. V roce 1995 byl průměrný věk svobodných žen 22,8 let, u mužů pak 25,5 let. Postupně se začal tento průměrný věk zvyšovat, až v roce 2018 dosáhl u žen 29,2 roku a u mužů 31,9 roku (ČSÚ). Tím stoupl i průměrný věk prvorodiček, který je 30,2 let k roku 2020 (ČSÚ).

Všechna tato data nám mohou pomoci lépe pochopit a ukázat kontext situace v České republice. V této podkapitole je ale nejpodstatnější údaj o tom, kolik dětí se rodí mimo manželství. V minulosti (50. až 80. léta) se tato hodnota pohybovala kolem 5 %. Poté začala postupně a celkem rychle stoupat, přičemž se vystoupala na téměř 50 % pro roky 2015 až 2019 (ČSÚ). Pokud žijí nesezdaní partneři s dítětem v jedné domácnosti, obvykle fungují, z pohledu dítěte, stejně jako kdyby byli v manželství. Nesezdaná soužití mají mnoho společného jako manželství, tudíž pokud je ukončeno, má také mnoho shodného s rozvodem (Matoušek et al., 2015). Proto jsem se rozhodla v praktické části zařadit do vzorků také adolescenty z nesezdaných rodin.

3.2 Příčiny rozvodu

V průběhu vztahu narazíme na mnoho náročných a kritických situací. Definovat, kdy je ukončení vztahu, rozvod, doopravdy nutný, je ale velmi složité. Záleží individuálně na každém z manželů, na historii a současného stavu vztahu. Rozvod je pak nevyhnutelný v momentě, kdy je míra frustrace už za našimi hranicemi.

Ze statistik ČSÚ můžeme vyzorovat, že nejkritičtější obdobím bývá druhý až čtvrtý rok po svatbě, dále pak pátý až devátý rok. Dlouhodobější manželství se rozpadají často díky odchodu dětí z domu, kdy přicházejí o partnerství pochybnosti, a to se může následně rozpadnout. U 40 % párů je jako důvod uváděna rozdílnost názorů a zájmů. Do dalších příčin řadíme výskyt domácího násilí, nevěry, alkoholismus nebo neshody v sexuální oblasti (Mlčoch, 2008). Novák a Průchová (2007) do rozvodových znaků řadí např. lhostejnost, neúcta a nezájem o partnera, oddělené bydlení, nulovou komunikaci či častou

komunikaci končící konfliktem, dlouhodobější úvahy o rozvodu či oddělené trávení volného času. Smith (2004) za některé příčin k rozvodu udává:

1. **Vliv společnosti** – se promítá do chápání nynějšího pojetí manželství, ve kterém je podstatné především citové uspokojení a sexuální vztah. Manželství a partnerství také uzavíráme často s vědomím, že jej můžeme snadno ukončit.
2. **Vlivy z dětství** – jsou především naše naučené vzorce a modely, které používáme v nynější době. Spadá tam také naše rodinná historie a zkušenost.
3. **Vliv dětí** – se projevuje především v nerovnováze mezi členy rodiny. Mohou také vznikat konflikty např. ohledně výchovy.
4. **Vzájemné city manželů** – do kterých nejčastěji řadíme nízké sebevědomí a obavy, se negativně projevují např. skrze žárlivost, nedůvěru nebo uzavřenost.
5. **Rozdílná očekávání** – jak od vztahů obecně, tak po konkrétní představy týkající se budoucnosti, projevů lásky apod.
6. **Počátky rodičovství** – mohou být velkou zatěžkavací zkouškou, kdy jsou oba partneři v nové situaci, která nemusí být jednoduchá. Hraje tam roli zodpovědnost, žárlivost, nedostatek času a energie na druhého z partnerů.
7. **Chování a osobnost** – se v průběhu vztahu mění a formuje. Takže se může stát, že jeden z partnerů nedokáže tolerovat či přijímat právě chování a názory druhého z partnerů. Může se také vyskytnout, případně přetrvávat, závislost, agrese, alkoholismus apod.
8. **Komunikace** – je klíčem k úspěchu. Pokud nefunguje, stává se vztah pasivní, vznikají konflikty, partneři jsou uzavření, lhostejní apod., tím pádem ve vztahu dál nevidí smysl.

3.3 Dopady rozvodu

Po rozvodu všichni zúčastnění o něco přicházejí: dospělí o partnera, dítě o stálou přítomnost druhého rodiče. Rozvedení manželé musí řešit otázky bydlení, společného majetku, péče o dítě apod. Jak tyto situace řešit udává občanský zákon č. 89/2012 Sb., § 765, který říká, že zanikne-li manželství rozvodem, je nutné spravovat majetkové povinnosti a práva rozvedených manželů dohodou. V případě ale, že se manželé nedohodnou, může bývalý manžel podat návrh na vypořádání.

Bývalí partneři se po rozvodu dostávají do nové ekonomické a sociální situace. Rodič, kterému jsou svěřeny děti do péče, je daleko více zatížen provozem rodiny. Druhý

rodič zase zažívá dlouhodobější oddělení od dětí. Rozvod se vnímá, hned po úmrtí, za největší zátěžovou situaci v životě člověka. Jedná se totiž o dlouhodobý proces spojený s pocity ztráty, smutku a frustrace, při kterém bývá největší trauma právě samo rozvodové řízení. Pokud je partner vnímán rozvod jako východisko či úleva z neunesitelného stavu, je považováno za silně stresující právě blízké období, které rozvodu předcházelo (Vyroubalová, 2006).

3.4 Rozvod a děti

O tom, jak bude dítě prožívat odloučení rodičů, hodně rozhoduje průběh a důvod rozvodu. Dítě se může ocitnout v situacích plných konfliktů, hádek, smutku a agrese. V některých případech nemusí nutně rozvod dítě negativně zasáhnout. Ale pokud se dostane do středu více zmíněných situací a emocí, obvykle se to stane. V tu chvíli je dítě výrazně psychicky zatěžováno. Neví, jak reagovat, ke komu se přidat, přeje si jen, aby to ustalo a rodiče zůstali spolu (Warshak, 2004). Nejhorší jsou situace, kdy je dítě do konfliktů zapojováno aktivně, např. když ho jeden z rodičů přesvědčuje o tom, že ten druhý je špatný, či jiné pomluvy.

Může se stát, že rodiče jsou natolik zaměstnáni svým konfliktem a emocemi, že zapomínají na dítě, kterému se pak nedostane dostatek péče k tomu, aby prošlo rozvodem bez větší újmy. Dítě se pak musí bránit a vyrovnávat s danou situací samo. Dle Špaňhelové (2010) bývá často citově rozkolísané. Snaží se přijít na důvod rozvodu, kdy obviňuje sebe nebo někoho dalšího, přemýšlí nad svým podílem viny.

U každé rodiny máme jiný výchozí stav, jiné slabé a silné stránky, jiné množství sociálních, emocionálních a ekonomických zdrojů. To znamená, že každá rodina je v jiném stavu i před i po rozvodu rodičů. Ukazuje se však, že různé aspekty dítěte se po rozvodu zhoršují nezávisle na jejich úrovni před rozvodem.

Jsou to především tyto stavy a efekty:

- Dítě tráví s každým z rodičů méně času.
- Dítě může přijít o ekonomické zabezpečení.
- Dítě může ztratit své citové jistoty.
- Může se snižovat sociální a psychologická dospělost dítěte.
- Dítě může změnit svůj pohled na sexuální chování.
- Dítě může přijít o svou dosavadní (náboženskou) víru.

- Dítě může mít omezenou kognitivní a akademickou stimulaci.
- Může se snižovat zdraví dítěte.
- Dítě je výrazněji ohroženo citovým strádáním.

(Anderson, 2014)

Reakce dětí na rozvod jsou individuální. Krom samotného průběhu rozvodu, má vliv věk, pohlaví a osobnost dítěte. Podstatným faktorem je také počet sourozenců, se kterými mohou své obavy, ale také podporu, sdílet. Pokud je dítě jedináček, tato možnost zde není.

Novák a Průchová (2007) uvádí, že v první fázi vyrovnávání se s rozhodem rodičů některé děti bojují, jiné zase předstírají, že jim to nevádí. V druhé pak může dojít k zatvrzení, buď proti jednomu nebo oběma rodičům, či proti sobě. Některé se snaží být co nejhodnější a pomáhat, jiné jsou přesvědčené, že když onemocní či se zraní, tak rodiče zůstanou spolu (Colorosová, 2008). Ne vždy může být viditelné, že je dítě výrazně zasaženo, opak je ale pravdou. Nemusí dělat scény, ale často se uzavírá do sebe a pociťuje úzkost. Některé děti jsou naopak agresivní a neklidné (Dunovský, Dytrych & Matějček 1995).

K dalším možným projevům patří somatizace, kdy dítě nejčastěji trpí bolestmi břicha, hlavy či nevolnostmi. U některých dětí se může objevit koktavost nebo časté pomočování, které není důsledkem fyzické poruchy (Špaňhelová, 2010).

Reakce dětí rozlišující se dle věku jsou rozdílné jejich vyjádřením, ale podstatou jsou většinou stejné. Vnímání rozvodu a situací kolem něho bude ale u dítěte v různém věku odlišné. U úplně malého dítěte např. nepočítáme s jeho rozumovým chápáním či porozumění řeči, ale spíše s vnímáním jednotlivých pohybů, gest a mimiky (Dytrych & Matějček, 2002). U předškolních dětí se nejčastěji vyskytuje právě somatizace nebo např. pomočování. Obecně se ale předpokládá, že mladší děti zvládnou psychicky rozvod lépe, protože v budoucnu dokážou jednodušeji navázat nový vztah s nevlastním rodičem či rodinou (Teyber, 2007). V mladším školním věku působí rozvod na dítě velmi výrazně. Častými reakcemi je smutek a plačtivost. Typická je také udržování naděje o tom, že se rodiče k sobě vrátí. Osamělost a bezmoc bývá doprovázena hněvem a tyto stavy se projevují na školním prospěchu nebo vztahy s kamarády. Řada jedenáctiletých a dvanáctiletých bývá náchylných k depresím (Smith, 2004). Dospívající bývají zranitelní a náchylní na projevy nefunkčnosti vztahů. Pokud ztratí důvěru ve schopnost být šťastní, např. v budoucích vztazích, jejich sebevědomí klesá. Často omezují s rodinou kontakt, jsou náchylní k depresím a k užívání

drog a alkoholu. Může se objevit také zhoršený školní prospěch a demotivace. Objevuje se také předčasná dospělost, kdy dítě přebere zodpovědnost za úkoly druhého dospělého a výrazněji se podílí na chodu domácnosti. Mají už lepší představu o tom, jak fungují vztahy, takže mohou rozvod lépe pochopit a přijmout. Ve vyšším věku a při uvědomování si, že vztah rodičů není funkční, mohou brát rozvod i pozitivně (Teyber, 2007).

4 ADOLESCENCE

Období dospívání je přechodovým můstkem z dětství do dospělosti. Jedná se o vývoj biologický, psychický a sociální, přičemž dochází ke komplexní proměně osobnosti. Toto období se dle různé literatury dělí na několik konkrétně věkově vymezených fází.

Langmeier a Krejčířová (2006) vymezují dolní hranici dospívání mezi 11.-12. rokem a horní hranici mezi rokem 20.-22. V období mezi 11. až 15. rokem se vyskytujeme v období pubescence, v období adolescence pak mezi rokem 15. až 22. Macek (2003) rozděluje adolescenci na časnou (10-13), střední (14-16) a pozdní (17-20). Dle Vágnerové (2012) se jako adolescence označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí, takže věk od 10 do 20 let. Nakonec Thorová (2015) označuje adolescenci také jako období pozdního dětství, a řadí do toho období věku od 12/13 do 19 let.

V průběhu historie se začal styl života dospělých výrazněji oddělovat od stylu života dětí. Nové systémy školství a rozvoj vědy a techniky, to vše prodloužilo dobu profesní, čímž se odkládal vstup do dospělosti. Adolescence se začala zdůrazňovat jako samostatná fáze ontogenetického vývoje člověka.

Na počátku adolescence jsou výrazné hlavně změny fyzické, dochází k vývoji primárních a sekundárních pohlavních znaků a ke zrychlení růstu. U dívek se objevuje menarché (první menstruace), u chlapců se vyskytuje první ejakulace (Macek, 2003). Souběžně s tělesným, pokračuje kognitivní, emoční a sociální vývoj.

Kognitivním vývojem se zabýval J. Piaget, který k období adolescence řadí stádium formálních logických operací. Dochází k rozvoji abstraktního a hypotetického uvažování, pracovní paměti, představy o vlastních kognitivních schopnostech a exekutivních funkcích. Změnu můžeme zaznamenat i v sociálně kognitivním myšlení, kterému rozumíme jako uvažování o druhých lidech a vztazích mezi nimi (Langmeier & Krejčířová, 2006). Morální hodnocení dle L. Kohlberga (citováno v Sobotková N., 2014) je na konvenčním stupni a přechází z orientace na to „být hodným dítětem“ k orientaci „na řád a zákon“.

Emoční změny se z počátku adolescence projevují jako oslabení autoregulace emocí a chování, vyskytují se problémy s chováním, konflikty s autoritami, narůstající emočními potížemi a zvýšená senzitivita. Častější je rizikové chování a testování hranic, které ve

většině případech zůstane u pouhého občasného experimentování, bez dlouhodobých nepříznivých následků. Charakteristický je také zvýšený egocentrismus a kladení důrazu na upravený vzhled a chování ve společnosti (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Do sociálního vývoje patří uvolnění se ze závislosti na rodičích a budování pevných vztahů s vrstevníky. Osamostatňování je důležitým faktorem k budoucímu převzetí dospělých rolí, jako partnerských, rodinných, přátelských, či profesních. V rodině dochází k snaze o vyrovnání pozice s rodiči, k časté opozici a kritičnosti ze strany adolescenta. Podporu a pochopení výrazněji vyhledává u jedinců své věkové skupiny. Místem ve skupině získává sociální status a také pocit vlastní hodnoty. V pozdějším adolescentním věku se rozvíjí také partnerské a erotické vztahy, které souvisí s uvědomováním si vlastní sexuality. Kromě vztahů s druhými se rozvíjí taky vztah sám k sobě. Charakteristická je zvýšená sebereflexe a tím také introspekce. Na významu začíná nabývat složka možného a ideálního „já“, s kterými se tvoří míra sebezpřijetí. Naše vlastní hodnocení se tvoří na základě chování, prožívání a sociálního srovnávání. Základem pro pozitivní sebehodnocení je pak uznání vlastní hodnoty založené na autentičnosti, přijetí, vlastní autonomii a vědomí kompetencí (Macek, 2003).

Hledání vlastní identity bývá z celého života nejaktuálnější právě ve fázi adolescence. Můžeme rozlišovat osobní aspekt identity, u kterého je podstatné vědomí vlastní jedinečnosti, a sociální aspekt identity, pod kterým se rozumí začlenění a kontinuita ve vztazích i v čase (Macek, 2003). Na začátku je podstatou odmítnutí atributů dětství, časté je hledání extravagantnějšího stylu oblékání či úpravy zevnějšku. S tím se často pojí preference hudebních stylů a s nimi spojovaných hodnot. Adolescenti si vytváří vlastní hodnotový systém a soubor postojů k politickým a celospolečenským otázkám, ve kterém jsou často neústupní. Zabývají se také otázkou smyslu života a vlastní smrtelnosti (Blatný & Plháková, 2003). Zejména v druhé polovině období adolescence si začínají uvědomovat váhu svých rozhodnutí souvisejících s budoucností, čímž si také začínají ujasňovat své budoucí cíle a očekávání (Macek, 2003).

4.1 Zátěžové životní situace v adolescenci

Zátěžové a krizové situace jsou součástí lidského života. Pro úspěšné zvládnutí a překonání této situace jsou klíčové užité sociální strategie, způsoby zacházení s vlastními silami a s nabízenými možnostmi.

Krizi je možné chápat jako nepříjemnou a obtěžující událost, která přesahuje naše možnosti zvládnutí. Nastane spouštěcí událost, kterou vnímáme jako ohrožující a na kterou naše obvyklé strategie zvládnutí nestačí. Pod spouštěcí událostí si můžeme představit neočekávanou událost, která je emočně významná, vyžaduje změnu dosavadního fungování např. v rodině, společnosti či ke vztahu k vlastnímu já (Špatenková, 2017).

Zátěží může být také rozuměna událost, která se výrazně odlišuje od našich představ a očekávání. V psychologii chápeme nadměrnou zátěž jako dlouhodobé a intenzivní působení vnějších či vnitřních podnětů, které u nás vyvolávají obranné reakce nebo vedou ke krizi, stresové reakci, organismu. Stejně jako v případě krize, není hlavní, jaký objekt a jak působí, ale jak ho jedinec vnímá a na základě toho na něj reaguje. Řada situací, které jsou vnímány v nynějším světě jako zátěžové, jsou nezbytné pro zdravý vývoj jedince a společnosti (Tyrlík, 2012).

Mezi každodenní zátěžové situace a problémy spadají aktivity zaměřené na výkon, jako zkoušky či veřejná vystoupení. Nejfrekventovanější jsou starosti z oblastí školy, financí, nedostatku soukromí či komplikované vztahy v rodině, s přáteli a v partnerských vztazích.

Traumatické krize se projevují jako nepředvídatelné stavy ukazující sociální realitu jako nespolehlivou či ohrožující a chápeme pod nimi např. trvalá zranění či vážné nemoci. Mohou být zapříčiněny takto výrazným emočním otřesem, jako je ztráta milované osoby, ztráta majetku nebo zaměstnání (vyloučení ze studia). Do krizí z životních změn můžeme zařadit opuštění rodičovského domu a s tím nabytou zodpovědnost, nečekané těhotenství, nároky společnosti při přestupu do dospělosti nebo krizi identity (Jedlička, 2017).

V rodinném prostředí se zátěž projevuje agresivním chováním vůči dítěti, nepřiměřeným omezováním nebo zanedbáváním. Konflikt mezi rodiči nebo rozchod/rozvod rodičů do kterého je dítě zatahováno má na dítě výrazně negativní vliv, i v případě skrytých konfliktů a napětí v rodině, dítě dokáže situaci vycítit. Rodina by měla dítě vést k osamostatňování, přebírání odpovědnosti a k řešení vlastních problémů, a k tomu vytvářet také bezpečný prostor pro experimentování, s tolerancí částečných neúspěchů. Pokud to rodina neumožní, nedojde k vyrovnání vztahu mezi rodičem a dospívajícím, což komplikuje následný přechod do dospělosti, utváření partnerských vztahů a osvojování rodičovské role (Tyrlík, 2012).

Častá reakce na zátěžové situace je prostřednictvím obranných mechanismů jako jsou racionalizace, popření, v nižším věku regrese nebo agrese (Jedlička, 2017). Dle projektu Euronet Pilot Study (citováno v Macek, 2003) jako obvyklé reakce adolescenti uvádí např. snahu uklidnit se, rozebrání situace a hledání řešení nebo pomoc u rodičů a přátel. Pro překonávání zátěžových situací je důležitá adaptace a zvládnání (coping). Nejčastěji rozlišujeme dvě copingové strategie: coping zaměřený na problém a coping zaměřený na emoce (Tyrlík, 2012). Do typických rizikových strategií zvládnání řadíme užívání návykových látek, antisociální chování, nezdravé stravovací návyky, delikvenci a sebepoškození. V případě dlouhodobého nebo opakovaného psychického zatížení se mohou objevovat také psychosomatické poruchy (Sobotková N., 2014).

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Jak už bylo nastíněno v teoretické části této práce, na vývoj sebepojetí má vliv psychický vývoj člověka. Ten se z velké části formuje pomocí získaných informací o sobě samém skrze socializaci především s našimi blízkými jako je rodina a kamarádi. Specifikem této práce je pak rodina rozvedená, kdy právě rozvod, případně rozchod rodičů, může mít na dítě a jeho sebepojetí velký vliv.

Rozvod je dnes běžným jevem, který je často spojován s negativními zážitky a emocemi. I přesto, že jsou rozvody častější u bezdětných párů, stále je jimi zasaženo nemalé procento dětí (Matějček & Dytrych, 2002; „O rozvodech v Česku“, 2016). Každý známe ze svého okolí alespoň jednoho, většinou spíše hned několik rozvedených párů či jedinců s rozvedenými rodiči.

Běžné je dnes také nesezdané soužití. V posledních letech se číslo narozených dětí do nesezdaných rodin zvyšovalo. I když může být rozchod partnerů v některých aspektech jednodušší než rozvod, často je doprovázen podobnými emocemi a prožitky. Obzvláště pokud se jedná o dlouhodobý vztah, ve kterém už figurují i děti, může být jak pro rodiče, tak pro dítě těžkým a traumatickým zážitkem (Matoušek et al., 2015; ČSÚ).

S rozvodem/rozchodem se pojí témata majetku, bydlení, péče o dítě apod. To, jakým způsobem je partneři vyřeší, se odráží v následném fungování rozpadlé rodiny. Může být silně narušena např. ekonomická a ochranná funkce rodiny, ač tyto a další funkce mohou být samozřejmě narušeny už před rozpadem rodičů. Proto se výzkumníci v rozsáhlejších výzkumech zabývají nejen rodinným stavem, ale také třeba mírou konfliktu či ekonomickým strádáním (Esmaili, 2012).

V období před, během a po rozvodu může dítě výrazně, především emočně, strádat. To, jak dítě bude rozvod prožívat, záleží především na průběhu celého rozvodu, věku dítěte, a na tom, jak dobře dokázali rodiče celou situaci ošetřit. V každém případě se dítě musí vyrovnat s odloučením rodičů, omezeným kontaktem, často také se stěhováním (Novák & Průchová, 2007; Dytrych & Matějček, 2002). Tyto zátěžové situace a stavy mohou vést k silnému smutku, osamělosti, snížení sebevědomí, depresím a ke zhoršení školního prospěchu. Do rizikových strategií zvládání zátěžových situací, kterou rozvod/rozchod

rodičů může být, řadíme také např. delikvenci, užívání návykových látek, agresi a problémové chování (Teyber, 2007; Sobotková N., 2014).

V dětství na nás má vliv především rodina. Vztah mezi rodičem a dítětem je jeden z hlavních prvků, který ovlivňuje psychický stav, vztahy s okolím a činnost dítěte. Tyto prvky pak formují osobnost dítěte (Čáp, 1996). Osobnost, emoční zralost, socializační schopnosti a další jsou pak činiteli, dle kterých se formuje naše sebepojetí (Vágnerová, 2000).

Sebepojetí je poměrně stabilní, v dětství se ale teprve postupně tvoří a stabilizuje, proto může být také jednodušeji narušeno (Vágnerová, 2000).

Ve výzkumech a studiích zmíněných v teoretické části, se objevují celkem nejednoznačné výsledky. Některé vztah mezi rodinným stavem a sebepojetím potvrzují, některé zase ne. Žádný z výzkumů se netýká české populace.

Ve výzkumech od Blocka a Spiegela (n. d.) a Kridera (2002), ve kterých se vztah nepotvrzuje, se jedná o dospělé jedince, u kterých je sebepojetí už pravděpodobně stabilizovanější. Výzkumy, který vztah potvrzují, se zabývají také konkrétnějšími průběhy rozvodu (Esmaeili, 2012).

V rámci pohlaví výzkumy neprokazují významné odlišnosti ve vnímaném sebepojetí jedinců. Pouze v případě subškály Nepodléhání úzkosti (BEH) z Dotazníku sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2 (PHSCS- 2), se prokázal, ač viditelný, ale malý rozdíl. Kdy dívky mají průměrně nižší skóre než chlapci, což poukazuje na jejich vyšší úzkostnost oproti chlapcům.

Tato práce se proto věnuje výzkumu sebepojetí u adolescentů ve vztahu k jejich rodinnému stavu, konkrétně k faktu, zda jde o rodinu úplnou či o rodinu, která se rozpadla z důvodu rozvodu nebo rozchodu rodičů. Motivem k výběru tohoto tématu je vzrůstající trend rozvodů (případně rozchodů nesezdaných partnerů s dětmi), kterým je zasaženo nemálo dětí. Dalším důvodem je rozdílnost až protichůdnost výsledků jednotlivých výzkumů, které se navíc netýkají českých dětí. Z literatury (Macek, 2003) v teoretické části vyplývá, že v adolescenci je vyšší potenciál k sebereflexi a k aktivnímu formování sebepřijetí a sebehodnocení, které úzce souvisí se sebepojetím. Tato vývojová skupina byla do výzkumu zvolena pro předpoklad dobré schopnosti zhodnocení vlastního sebepojetí.

5.1 Cíle výzkumu

Při stanovení cíle této práce jsem se inspirovala mou osobní zkušeností s rozvodem rodičů a zkušenostmi adolescentů rozvodem zasažených.

I přesto, že některé z přechozích výzkumů vztah nepotvrzují, literatura hodnotí rozvod jako výrazně stresující období a zážitek. Rozvod a témata s ním spojená se mohou podílet na formování osobnosti a s tím také sebepojetí. Cílem je tedy zjistit, zda se rozvod/rozchod rodičů projeví na sebepojetí adolescenta, a zda existují odchylky v sebepojetí dětí z rozvedených rodin proti dětem z rodin úplných. Ověříme také, zda je rozdíl v sebepojetí adolescentů z neúplných rodin u jednotlivých pohlaví. Za nástroj ke zhodnocení sebepojetí jsem zvolila Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2 (PHCSC- 2). Kromě celkového skóre (TOT) v oblasti sebepojetí, budu sledovat také výsledky subškál, které se v dotazníku vyskytují, konkrétně se budu zaměřovat především na subškálu Nepodléhání úzkosti (FRE) a Intelektové a školní postavení (INT).

6 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

V této bakalářské práci byl zvolen kvantitativní metodologický přístup. Kvantitativní výzkum je založen na hypoteticko-deduktivním modelu vědy a jeho výhody tkví zejména v možnosti zobecnění výsledků na populaci, snadnější eliminace nežádoucích proměnných, v relativní rychlosti a přímočarosti sběru dat, v neposlední řadě v poskytnutí přesných dat, relativní rychlosti analýzy dat a validizací teorie (Ferjenčík, 2000).

Kvantitativní výzkum byl realizovaný formou dotazníkového šetření. První testovou metodou byla česká standardizovaná verze Dotazníku sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2. Jako druhou testovou metodu jsem zvolila krátký dotazník vytvořený cíleně k této bakalářské práci, dotazující se na rodinný stav jedince. Oba dotazníky byly administrovány formou tužka-papír.

Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2 (PHCSCS- 2)

Jak už bylo zmíněno, pro sběr dat byl použit Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers – Harris 2 s podtitulem „Jak vnímám sám/sama sebe“, který je standardizovaný na českou populaci. Původní verze vydaná počátkem 60. let v USA nesla název „Piers - Harris self-concept scale for children“. Tento diagnostický nástroj se zabýval měřením, hodnocením a posuzováním sebepojetí u dětí a dospívajících. Na základě pozitivních reakcí došlo k druhému vydání, které usnadnilo používání a zlepšilo psychometrický základ testu (Obereignerů et al., 2015).

Česká standardizace je určena pro děti a adolescenty od 9 do 18 let. Administrace probíhá formou tužka-papír nebo na počítači, který následně provede vyhodnocení. Tento sebeposuzovací dotazník obsahuje 60 položek, respektive výroků, se kterými respondent souhlasí či nesouhlasí a podle toho volí odpověď ANO/NE. Jedná se o výroky popisující, jak mohou lidé vnímat sami sebe. Administrace činí 10 až 25 minut dle věku a vyspělosti jedince, a je možná skupinově či individuálně (Obereignerů et al., 2015).

Dotazník PHCSCS-2 obsahuje 6 subškál sebepojetí a validizační škály. Jednotlivé škály sebepojetí dohromady tvoří Celkový skór (TOT), který je mírou celkového sebepojetí jedince a znamená počet položek zodpovězených ve smyslu pozitivního sebepojetí. Jednotlivé subškály se pak zaměřují na konkrétní oblasti. Jsou jimi: Přízpůsobivost (BEH),

Intelektové a školní postavení (INT), Fyzický zjev (PHY), Nepodléhání úzkosti (FRE), Popularita (POP) a Štěstí a spokojenost (HAP). Validizačními škálami jsou Index konzistentních odpovědí (IRI), který slouží k odhalení náhodného výběru odpovědí, a Index převažujících odpovědí (RES), který měří tendence dítěte odpovídat ano nebo ne bez ohledu na obsah výroku (Obereignerů et al., 2015).

Přehled škál s průměrnými hodnotami t-skóru, směrodatné odchylky a mediány jsou uvedeny v následující tabulce č. 1.

Tab. 1: Průměrné t-skóry, směrodatné odchylky a mediány dotazníku PHCSCS-2 (n = 8111)

Subškály	AM	SD	Mdn
Celkový skór (TOT)	50	10	50,52
Přizpůsobivost (BEH)	50	10	50,21
Fyzický zjev (PHY)	50	10	50,08
Intelektové a školní postavení (INT)	50	10	49,67
Nepodléhání úzkosti (FRE)	50	10	50,07
Popularita (POP)	50	10	48,98
Štěstí a spokojenost (HAP)	50	10	53,09

Pozn. Použité zkratky: AM – průměr, SD – směrodatná odchylka, Mdn – medián.

(Orel et. al., 2016)

Dotazník na rodinný stav

Jednoduchý dotazník vytvořený pro tuto bakalářskou práci, sloužil ke zmapování rodinného stavu respondentů. Obsahuje krátké informace o povaze dotazníku, dobrovolnosti účasti a o anonymitě sesbíraných dat. Dále jsou popsány instrukce k vyplnění dotazníku. V hlavní části je pak jedna otázka dotazující se na rodinný stav respondenta s možností označení odpovídající odpovědi. V nabídce je 6 různých možností, přičemž jedna z nich je polouzavřená a dává prostor pro volné vyjádření. U možností, které se týkají rozvedených, sezdaných, ale žijících odděleně či nesezdaných rodičů, je také doplňující otázka na věk respondenta, ve kterém k této události (rozvodu/rozchodu) došlo. Celé znění dotazníku je v příloze č. 3.

6.1 Formulace hypotéz ke statistickému testování

Po prostudování odborné literatury byly zvoleny následující hypotézy.

- **H1:** Adolescenti z neúplných rodin mají Celkové skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.
- **H2:** Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Intelektové a školní postavení (INT) než adolescenti z úplné rodiny
- **H3:** Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) než adolescenti z úplné rodiny.
- **H4:** Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Štěstí a spokojenost (HAP) než adolescenti z úplné rodiny.
- **H5:** Mezi skupinou dívek a chlapců z neúplné rodiny není signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2.

7 SBĚR DAT A VÝZKUMNÝ SOUBOR

V této kapitole bude zmíněn popis výzkumného souboru včetně průběhu sběru dat do výzkumu. Krátce se bude věnovat také etickému hledisku a ochraně soukromí respondentů.

7.1 Výzkumný soubor

Cílovou skupinou byli adolescenti ve věku od 13 do 18 let. V teoretické části je poukázáno na rozdílnost věkového ohraničení adolescenta dle daného autora, proto jsem nechtěla zvolit nejnižší možnou zmíněnou věkovou hranici. Horní hranice 18 let byla jasně určena Dotazníkem sebepojetí PHCSCS-2.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 105 respondentů, kteří byli zvoleni záměrným výběrem a metodou sněhové koule. Vzhledem k tomu, že data byla sbírána v období pandemie covid-19, většina oslovených škol odmítla spolupráci jak z bezpečnostních, tak časových důvodů. Výzkumu se tak zúčastnili studenti 1. ročníků SOŠ v Ostravě a členky 43. dívčího oddílu skautů Modrý šíp v Ostravě, proto je ve výzkumném souboru větší zastoupení dívek.

Po analýze výsledků muselo být vyřazeno 10 respondentů. Z tohoto počtu 4 respondenti z důvodu nekompletního vyplnění dotazníku a 5 respondentů z důvodu jiného rodinného stavu než námi sledovaného. Jeden respondent byl vyřazen z důvodu překročení maximálního hrubého skóru ve validizační škále INC (PHCSC-2), který je 3, a respondent měl hodnotu 5.

V případě vyšší hodnoty než 57 v Celkovém skóre TOT se může jednat o nedostatečně realistický pohled na sebe a své schopnosti. Tuto hranici překročili dva respondenti, u kterých byla hodnota TOT 59 a 60. Po důkladném zvážení a konzultaci s vedoucím bakalářské práce, byla získaná data zachována a také interpretována.

7.1.1 Základní parametry výzkumného souboru

Výzkumný soubor se skládá z 95 adolescentů v zastoupení 26 chlapců a 69 dívek ve věku od 13 do 18 let.

Důležitým údajem je rodinný stav adolescenta. Do těch nejčastěji vyskytujících se, které jsou také relevantní pro tuto bakalářskou práci, patří:

- „Sezdaní rodiče žijící v jedné domácnosti“ v zastoupení 53 adolescentů, z toho 9 chlapců a 44 dívek.
- „Rozvedení rodiče žijící odděleně“ v zastoupení 35 adolescentů, z toho 15 chlapců a 20 dívek.
- „Sezdaní rodiče žijící odděleně“ v zastoupení 3 dívek.
- „Nesezdaní rodiče žijící v jedné domácnosti“ v zastoupení 3 dívek.
- „Nesezdaní rodiče žijící odděleně“ v zastoupení jednoho chlapce.

Rozchod stejně jako rozvod rodičů může být pro dítě těžké a traumatické období, které bude mít vliv na vývoj jeho sebepojetí. Z toho důvodu jsem se nakonec rozhodla sloučit skupiny „Sezdaní rodiče žijící odděleně“ a „Nesezdaní rodiče žijící odděleně“. Dohromady tedy tato skupina respondentů s rozvedenými či rozešlými rodiči (žijícími odděleně) čítá **39** (41 %) adolescentů, z toho 16 chlapců a 23 dívek. Pro zjednodušení budeme tuto skupinu nazývat „**neúplná rodina**“.

Taktéž jsem se rozhodla sloučit skupinu „Sezdaní rodiče žijící v jedné domácnosti“ spolu se skupinou „Nesezdaní rodiče žijící v jedné domácnosti“. Pro zjednodušení ji budeme nazývat „**úplná rodina**“. Tato skupina respondentů, s rodiči žijícími v jedné domácnosti čítá **56** (59 %) adolescentů, z toho 10 chlapců a 46 dívek.

Tab. 2: Zastoupení adolescentů dle rodinného stavu, pohlaví a věku (n = 95)

věk	úplná rodina		neúplná rodina	
	chlapci	dívky	chlapci	dívky
13	0	1	1	0
14	0	0	2	0
15	5	9	4	2
16	4	10	1	5
17	1	22	5	9
18	0	4	3	7

7.2 Průběh sběru dat

Sběr dat probíhal v budově SOŠ v Ostravě a ve skautské klubovně v období 2. – 14. 11. 2020. Z důvodu pandemie byl v případech SOŠ požadavek ze strany instituce, aby sběr dat proběhl bez přítomnosti řešitelky. Potenciální respondenti dostali tištěnou kopii informovaného souhlasu (Příloha č. 1 a č. 2), který obsahoval také základní informace o výzkumu. Nezletilí adolescenti dostali informovaný souhlas pro rodiče, zletilí pak sami pro sebe.

Po 2-3 dnech od rozdáni informovaného souhlasu se adolescenti, kteří splnili požadavky pro účast ve výzkumu, zúčastnili administrace dotazníku na rodinný stav a následně dotazníku PHCSCS- 2.

Školnímu psychologovi, se kterým administrace dotazníků na SOŠ probíhala, řešitelka sepsala základní informace, instrukce a podklady k administraci. Ve vymezeném čase (vyučovací hodina/skautská družinovka) školní psycholog/řešitel respondentům uvedl dle instrukcí základní informace k vyplnění dotazníků, první k dotazníku na rodinný stav a následně k PHCSCS- 2. V případě SOŠ si vyplněné dotazníky řešitelka následující den vyzvedla.

7.3 Etické hledisko a ochrana soukromí

V průběhu výzkumu byly dodržovány etické zásady. Výzkum probíhal se souhlasem ředitele SOŠ a vedoucím skautského oddílu. Byly zajištěny také informované souhlasy (Příloha č. a č.) od zákonných zástupců respondentů, a v případě zletilosti, od nich samotných. Prostřednictvím informovaného souhlasu byli rodiče i respondenti informováni o cílech a metodách výzkumu. Součástí byly také informace o zachování anonymity dat, dobrovolnosti účasti ve výzkumu a o možnosti kdykoliv z výzkumu odstoupit. Tyto informace byly respondentům zopakovány i před administrací dotazníků. V informovaném souhlasu byl uveden kontakt na řešitelku pro případ jakýchkoliv dotazů. Anonymita byla zajištěna pomocí identifikačního znaku, kteří respondenti vyplňovali místo svého jména. Ten se skládal z posledního dvojčíslí telefonního čísla respondenta a z počátečního písmena jeho křestního jména.

8 ANALÝZA DAT A VÝSLEDKY STANOVENÝCH HYPOTÉZ

Data z dotazníků byla přepsána do datové tabulky programu v Microsoft Excel. V tabulce byly zaznamenány hrubé skóry z dotazníku PHCSCS- 2, následně převedeny na T-skóry, dále byl zaznačen věk, pohlaví a rodinný stav respondentů. Po již výše popsaném, vyřazení daných respondentů, byla tabulka očištěna. Statistická analýza byla provedena v programu Statistica 13.

Pro výběr vhodných statistických testů bylo nutné zjistit, zda nasbíraná data vykazují normální rozložení. Po použití Shapir-Wilkova testu společně s histogramy bylo zjištěno, že Celkový skór sebepojetí (TOT) a jednotlivé škály normální rozdělení nemají, jednotlivé hodnoty jsou uvedeny v tabulce č. 3.

Toto zjištění nás dále vedlo k další práci s neparametrickými metodami, konkrétně s Mann-Whitneyho U testem. Závislou proměnnou zastupoval v každé hypotéze T-skór Celkového skóre (TOT) a jednotlivých subškál. Nezávislou proměnnou byl rodinný stav či pohlaví respondentů. Všechny výpočty byly realizovány na pětiprocentní hladině alfa.

Tab. 3: Shapir-Wilkův test – ověření normálního rozdělení dat (n = 95)

subškála	W	p-hodnota
TOT	0,94	< 0,001***
INT	0,94	< 0,001***
PHY	0,93	< 0,001***
FRE	0,97	0,003**
POP	0,94	< 0,001***
HAP	0,85	< 0,001***
BEH	0,86	< 0,001***

Pozn.: TOT: celkový skór, INT: Intelektové a školní postavení, PHY: Fyzický zjev a vlastnosti, FRE: Nepodléhání úzkosti, POP: Popularita, HAP: Štěstí a spokojenost, BEH: Přizpůsobivost

W značí hodnotu statistiky Shapir-Wilkova testu; p-hodnota značí míru pravděpodobnosti

<0,05 signifikantní *; <0,01 vysoce signifikantní **; <0,001 velmi vysoce signifikantní ***

8.1 Analýza dat

Pro ověření hypotéz byl použit Mann-Whitneyův U test s korekcí na spojitost. Ten pracuje s hodnotami převedenými na pořadová čísla. Testování bylo provedeno na hladině významnosti $\alpha = 0,05$.

Jedním, z ukazatelů míry účinku Mann-Whitneyův U testu je AUC neboli Area under curve, která vyjadřuje pravděpodobnost, že náhodně vyložený prvek z jedné skupiny bude dosahovat nižší hodnoty než náhodně vyložený prvek ze skupiny druhé (Dostál, 2018).

Jako první byla zkoumána souvislost mezi rodinným stavem a sebepojetím adolescenta. V tabulce č. 4 jsou zobrazeny výsledky Mann-Whitneyova U testu k celkovému skóre (TOT) a jednotlivým subškálám. U celkového skóre (TOT) a jednotlivých subškál žádná z našich p-hodnot nedosahuje signifikantní hodnoty, nad určenou hladinou významnosti $\alpha = 0,05$.

Tab. 4: Mann-Whitneyův U-test – celkové skóre a jednotlivé subškály dotazníku PHCSCS-2 (n/úplná rodina = 56; n/neúplná rodina = 39)

subškála	U	Z	p-hodnota	AUC
TOT	1090	-0,011	0,51	0,50
BEH	951	1,08	0,15	0,44
INT	1080	0,09	0,47	0,50
PHY	1038	-0,41	0,66	0,48
FRE	1068	-0,18	0,57	0,49
POP	1072,5	0,15	0,44	0,49
HAP	956,5	-1,05	0,85	0,44

Pozn.: TOT: celkový skór, INT: Intelektové a školní postavení, PHY: Fyzický zjev a vlastnosti, FRE: Nepodléhání úzkosti, POP: Popularita, HAP: Štěstí a spokojenost, BEH: Přizpůsobivost

U značí počet dvojic hodnot z různých skupin, kde první hodnota je větší než druhá; Z značí standardizovaný skór; p-hodnota značí míru pravděpodobnosti pro jednostrannou hypotézu; AUC značí míru účinku Mann-Whitneyova U-testu.

<0,05 signifikantní *; <0,01 vysoce signifikantní **; <0,001 velmi vysoce signifikantní ***

Tabulka č. 5 zobrazuje získaná data týkající se proměnné pohlaví adolescentů z neúplných rodin (skupina n/chlapců = 16; skupina n/dívek = 23). Zobrazené jsou hodnoty k celkovému skóre (TOT) dotazníku sebepojetí PHCSCS-2 a k jednotlivým subškálám.

V případě Celkového skóre (TOT) nebyl zjištěn signifikantní rozdíl mezi chlapci a dívkami z neúplných rodin [U = 123; Z = -1,72; p = 0,09; AUC = 0,33].

Byl zjištěn statisticky vysoce signifikantní rozdíl v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) [U = 80,5; Z = -2,96; p = 0,003; AUC = 0,23]. Skupina dívek z neúplné rodiny má v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) výrazně nižší medián (Mdn = 45) než skupina chlapců z neúplné rodiny (Mdn = 53). A dle míry účinku AUC se jedná o 23 % pravděpodobnost, že náhodně vylosovaná dívka z neúplné rodiny bude dosahovat vyššího skóre v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE), než náhodně vylosovaný chlapec z neúplné rodiny.

Tab. 5: Mann-Whitneyův U-test – subškály dotazníku PHCSCS-2 v závislosti na pohlaví u skupiny z neúplné rodiny (n/chlapci = 16; n/dívky = 23)

subškála	U	Z	p-hodnota	AUC
TOT	123	-1,72	0,09	0,33
BEH	119	-1,87	0,06	0,32
INT	179	-0,13	0,9	0,49
PHY	171,5	0,35	0,73	0,47
FRE	80,5	-2,96	0,003**	0,23
POP	144,5	-1,13	0,26	0,39
HAP	164,5	-0,56	0,57	0,45

Pozn.: TOT: celkový skór, INT: Intelektové a školní postavení, PHY: Fyzický zjev a vlastnosti, FRE: Nepodléhání úzkosti, POP: Popularita, HAP: Štěstí a spokojenost, BEH: Přízpůsobivost

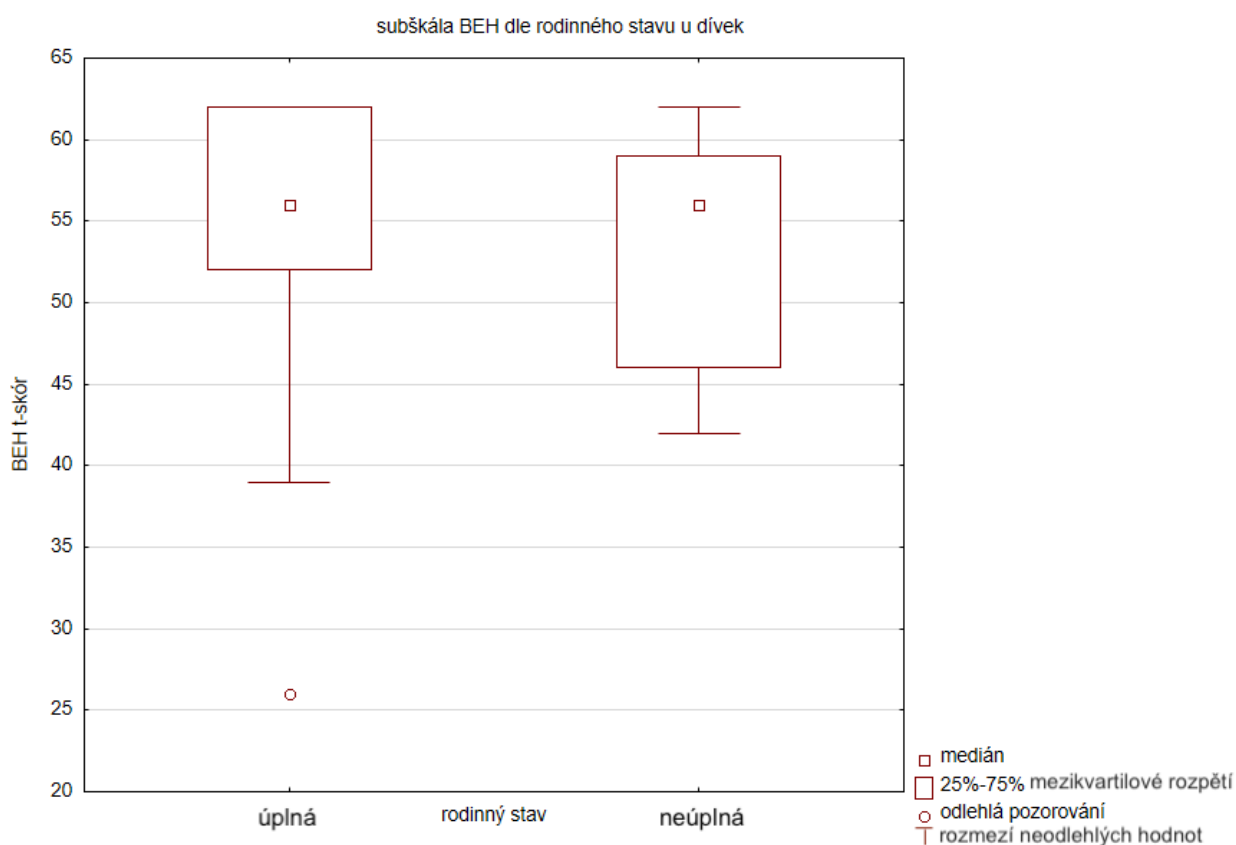
U značí počet dvojic hodnot z různých skupin, kde první hodnota je větší než druhá; Z značí standardizovaný skór; p-hodnota značí míru pravděpodobnosti pro dvoustrannou hypotézu; AUC značí míru účinku Mann-Whitneyova U-testu.

<0,05 signifikantní *; <0,01 vysoce signifikantní **; <0,001 velmi vysoce signifikantní ***

Při srovnání dívek z úplné a neúplné rodiny (skupina n/úplná = 46; skupina n/neúplná = 23) v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE), kdy by z předchozích dat mohl vycházet předpoklad nižšího skóre u dívek z neúplné rodiny než z rodiny úplné. Z výsledků dosažených Mann-Whitneyho U testem s korekcí na spojitost se ukazuje, že p-hodnota nedosahuje statisticky signifikantního výsledku [U = 482; Z = 0,6; p = 0,28; AUC = 0,46].

Při testování ostatních subškál se ukázala statisticky významná p-hodnota v subškále Přizpůsobivosti (BEH) [$U = 395,5$; $Z = 1,72$; $p = 0,045$; $AUC = 0,37$]. Kdy medián u dívek z neúplné rodiny (Mdn = 56) dosahuje stejné hodnoty jako medián u dívek z rodiny úplné (Mdn = 56), znázorněno také v krabicovém grafu 1. A míra účinku AUC udává 37 % pravděpodobnost, že náhodně vylosovaná dívka z neúplné rodiny bude dosahovat vyššího skóre v subškále Přizpůsobivosti (BEH) než dívka z rodiny úplné.

Graf 1: Krabicový graf srovnávající dívky dle rodinného stavu a t-skóru v subškále Přizpůsobivosti (BEH), (n/úplná = 46; n/neúplná = 23)

Pozn.: BEH: Přizpůsobivost

V tabulce č. 6 najdeme srovnání adolescentních dívek s chlapci nezávisle na rodinný stav. Tyto data slouží jako doplněk k datům již uvedeným. Proto jen zmíníme, že u celkového skóre (TOT) a všech subškál se statisticky signifikantní p-hodnotou (FRE, POP, HAP), vychází hodnoty ve prospěch chlapců. Respektive, že jejich hodnota mediánu je vyšší než u dívek.

Tab. 6: Mann-Whitneyův U-test – subškály dotazníku PHCSCS-2 v závislosti na pohlaví (n/chlapci = 26; n/dívky = 69)

subškála	U	Z	p-hodnota	AUC
TOT	558	-2,83	0,005**	0,31
BEH	695,6	-1,7	0,089	0,39
INT	800,5	-0,81	0,42	0,45
PHY	790	0,9	0,37	0,44
FRE	464,5	-3,63	< 0,001***	0,26
POP	606	-2,45	0,014*	0,34
HAP	615,5	-2,4	0,016*	0,34

Pozn.: TOT: celkový skóre, INT: Intelektové a školní postavení, PHY: Fyzický zjev a vlastnosti, FRE: Nepodléhání úzkosti, POP: Popularita, HAP: Štěstí a spokojenost, BEH: Přizpůsobivost

U značí počet dvojic hodnot z různých skupin, kde první hodnota je větší než druhá; Z značí standardizovaný skóre; p-hodnota značí míru pravděpodobnosti pro jednostrannou hypotézu; AUC značí míru účinku Mann-Whitneyova U-testu.

<0,05 signifikantní *; <0,01 vysoce signifikantní **; <0,001 velmi vysoce signifikantní ***

8.2 K platnosti hypotéz

H1: Adolescenti z neúplných rodin mají nižší Celkové skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.

V dané hypotéze figuruje Celkový dosažený T-skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí s proměnnou rodinného stavu (n/úplná rodina = 56; n/neúplná rodina = 39). Ověřována byla pomocí Mann-Whitneyho U testu s korekcí na spojitost.

Nebyl nalezen signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí u adolescentů z neúplných rodin oproti adolescentům z rodin úplných [U = 1090; Z = -0,011; p = 0,51; AUC = 0,50]. Na základě výsledku Hypotézu 1 (H1) **zamítáme**.

Adolescenti z neúplných rodin nemají nižší Celkové skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.

H2: Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Intelektové a školní postavení (INT) než adolescenti z úplné rodiny

V dané hypotéze figuruje dosažený T-skór subškály Intelektové a školní postavení (INT) v dotazníku sebepojetí s proměnnou rodinného stavu (n/úplná rodina = 56; n/neúplná rodina = 39). Ověřována byla pomocí Mann-Whitneyho U testu s korekcí na spojitost.

Nebyl nalezen signifikantní rozdíl v subškále Intelektové a školní postavení (INT) ve škále sebepojetí u adolescentů z neúplných rodin oproti adolescentům z rodin úplných [U = 1080; Z = 0,09; p = 0,47; AUC = 0,50]. Na základě výsledku Na základě výsledku Hypotézu 2 (H2) **zamítáme**.

Adolescenti z neúplných rodin nemají nižší skóre v subškále Intelektové a školní postavení (INT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.

H3: Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) než adolescenti z úplné rodiny.

V dané hypotéze figuruje dosažený T-skór subškály Nepodléhání úzkosti (FRE) v dotazníku sebepojetí s proměnnou rodinného stavu (n/úplná rodina = 56; n/neúplná rodina = 39). Ověřována byla pomocí Mann-Whitneyho U testu s korekcí na spojitost.

Nebyl nalezen signifikantní rozdíl v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) v dotazníku sebepojetí u adolescentů z neúplných rodin oproti adolescentům z rodin úplných [U = 1068; Z = -0,18; p = 0,57; AUC = 0,49]. Na základě výsledku Na základě výsledku Hypotézu 3 (H3) **zamítáme**.

Adolescenti z neúplných rodin nemají nižší skóre v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.

H4: Adolescenti z neúplných rodin mají nižší skóre v subškále Štěstí a spokojenost (HAP) než adolescenti z úplné rodiny.

V dané hypotéze figuruje dosažený T-skór subškály Štěstí a spokojenost (HAP) v dotazníku sebepojetí s proměnnou rodinného stavu (n/úplná rodina = 56; n/neúplná rodina = 39). Ověřována byla pomocí Mann-Whitneyho U testu s korekcí na spojitost.

Nebyl nalezen signifikantní rozdíl v subškále Štěstí a spokojenost (HAP) v dotazníku sebepojetí u adolescentů z neúplných rodin oproti adolescentům z rodin úplných [U = 956,5; Z = -1,05; p = 0,85; AUC = 0,44]. Na základě výsledku Na základě výsledku Hypotézu 4 (H4) **zamítáme**.

Adolescenti z neúplných rodin nemají nižší skóre v subškále Štěstí a spokojenost (HAP) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2 než adolescenti z úplné rodiny.

H5: Mezi skupinou dívek a chlapců z neúplné rodiny není signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS- 2.

V dané hypotéze figuruje Celkový dosažený T-skór (TOT) v dotazníku sebepojetí s proměnnou pohlaví (n/chlapci = 16; n/dívky = 23). Ověřována byla pomocí Mann-Whitneyho U testu s korekcí na spojitost.

Nebyl nalezen signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí u dívek chlapců z neúplné rodin [$U = 123$; $Z = -1,72$; $p = 0,09$; $AUC = 0,33$]. Na základě výsledků Hypotézu 5 (H5) **přijímáme**.

Mezi skupinou dívek a chlapců z neúplné rodiny není signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v dotazníku sebepojetí PHCSCS-2.

9 DISKUZE

V této kapitole bakalářské práce se nachází shrnutí a interpretace výše prezentovaných výsledků předloženého výzkumu. V rámci diskuze budou dané výsledky porovnávány s ostatními výzkumy z oblasti sebepojetí u jedinců z rozvedených rodin. Budou zde zmíněny potencionální zdroje zkreslení, rizika, chyby výzkumu, ale i přínosy a doporučení k případné realizaci další výzkumné práce.

Z úhlu pohledu teoretického základu, je nutné zmínit komplikovanost definice pojmu sebepojetí. Tento pojem lze definovat mnoha způsoby. V této bakalářské práci jsme jako stěžejní charakteristiku sebepojetí vybrali formování a definování se skrze zkušenosti a prostředí (Shavelson et al. 1976). Důležitými faktory jsou sociální interakce a komunikace, které mají na utváření sebepojetí výrazný vliv. To odkazuje i k těsnému vztahu mezi sebepojetím a rodičovskou oporou (Blatný & Plháková, 2003).

Prvním z limitů bakalářské práce je způsob výběru výzkumného souboru, jeho velikost a složení. Výzkumný soubor byl získán pomocí nepravděpodobnostní metody záměrného výběru přes instituci, z toho důvodu nelze vzorek brát jako reprezentativní vůči zkoumané populaci. Přesto to byl jediný způsob, jak se dostat k výsledkům.

Získání většího množství respondentů zkomplikovala pandemická situace. Jednu z metod výzkumu, dotazník na sebepojetí PHCSCS-2, bylo nutné administrovat formou tužka-papír. Tudiž dlouhodobé zavření školních a mimoškolních zařízení komplikovalo sběr potřebných dat k výzkumu. Po jejich otevření mnoho škol odmítlo spolupráci pro nedostatek času a také z důvodu bezpečnosti.

V konečném složení souboru byla převaha dívek (73 %) vůči chlapcům (27 %). Nevyrovnanost se projevila také zastoupení adolescentů s neúplnou rodinou (41 %) a s rodinou úplnou (59 %). Na složení souboru z pohledu na pohlaví měl vliv především sběr dat ve skautském dívčím oddíle, který vyjádřil ochotu i přes komplikovanost pandemické situace spolupracovat.

Dalším limitem mohla být nutnost podepsání informovaného souhlasu od rodičů adolescentů, či samotných zletilých adolescentů, před výzkumem. Mohlo se stát, že

v rodinách, kde je rozvod aktuálním, nezpracovaným, konfliktním či těžkým tématem, nebyl udělen souhlas k účasti adolescenta ve výzkumu.

V rámci bezpečnosti si SOŠ, kde byla realizována část výzkumu, vyžádala neúčast řešitele výzkumu. I přesto, že školní psycholog dostal jasné instrukce potřebné k administraci dotazníků, nelze určité zkreslení vyloučit, neboť nebylo možné, aby řešitel výzkumu dohlédl na průběh administrace, zejména na proměnné jako čas a místo administrace, klima a atmosféra zařízení, naladění administrátora.

Samotné užití Dotazníku na sebepojetí PHCSCS-2, který byl v tomto výzkumu hlavní a přínosnou metodou, může přinášet určitá úskalí. Jeho záměr může být pro některé probandy zřejmý a z toho důvodu mohou být některé z odpovědí vědomě či nevědomě zkresleny, pravděpodobně ve směru větší sociální žádoucnosti. Řešením tohoto problému by mohlo být ke sběru dat využít i informace z jiných zdrojů a pomocí jiných metod např. klinický rozhovor, anamnéza, rozhovor s rodiči či školní výsledky.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo ověřit souvislost mezi sebepojetím adolescenta a jeho rodinným stavem, respektive ověřit, zda existuje rozdíl v Celkovém skóre a skóre v určitých subškálách mezi adolescenty, jejichž rodiče jsou rozvedení (případně se rozešli), a adolescenty z rodin úplných.

Předpoklad rozdílného Celkového skóre (TOT) sebepojetí v dotazníku PHCSCS-2 mezi skupinou adolescentů z neúplné rodiny oproti adolescentů z úplné rodiny nebyl potvrzen. Hypotézu 1 jsme na základě statistických výsledků zamítli.

V literatuře, již zmiňuje teoretické část této práce, se dočteme o možných negativních prožitcích a dopadech rozvodu na dítě. Pozornost je věnována také mnoha proměnným, které mají na prožití rozpadu rodiny vliv. Obecně záleží na důvodu rozvodu, jeho průběhu a situaci s ním spojených. Pokud je dítě svědkem častých konfliktů, hádek a agrese, prožívá silnou psychickou zátěž. Existují ale také situace, kdy dítě nemusí rozvod výrazně negativně zasáhnout (Warshak, 2004). Ve vyšším věku a s vědomím toho, že vztah rodičů není funkční, mohou brát děti rozvod i pozitivně (Teyber, 2007).

Barber (1994), Krider (2002) a Block spolu se Spiegelem (n.d.) ve svých výzkumech také nezpozorovali signifikantní rozdíl mezi sebepojetím a rodinným stavem jedince. Tito autoři daných výzkumů se nezaměřovali na žádnou z jiných proměnných, než je právě rodinný stav jedince. Ve výzkumu této bakalářské práce byl zvolen podobný postup. Jedním z důvodů, proč nebyl dokázán statisticky významný vztah mezi rodinným stavem a

sebepojetím, by mohl být právě fakt, že výzkum nebyl zaměřen na užší výzkumnou skupinu. Při analýze dat nebyly dostupné žádné informace o průběhu rozvodu. Tím pádem nevíme, jak rozpad rodiny probíhal, jak na dítě působil, jak ho prožívalo a jaké prožitky v dítěti zanechalo. Tudíž se ve výzkumném souboru mohli objevit jedinci, u kterých byl průběh rozvodu dobře ošetřen, nebo už měli situaci psychicky zpracovanou. Výzkum, který se na tuto užší skupinu dětí zaměřoval, prezentuje výsledky, které vztah mezi sebepojetím a rodinným stavem potvrzují. Jedná se o výzkum Esmaeili (2012), jehož se zúčastnilo 800 jedinců, který se zaměřoval na adolescenty, u kterých proběhl rozvod rodičů před jedním až dvěma roky. Sledoval také oblasti porozvodového konfliktu mezi rodiči, mateřskou úzkost, ekonomické strádání a vztah dítěte s rodičem.

Vliv na vnímání kritických situací, v tomto případě rozpadu rodiny, má taktéž věk jedince. Je podstatné, v jakém věku se daná situace odehrála. Dále bychom měli brát také v potaz, před jak dlouhou dobou se situace udála. Rozvod mohl mít na sebepojetí dítěte negativní dopad, ale po delší době od jeho průběhu může mít jedinec rozvodovou situaci dostatečně zpracovanou. Tyto informace se z dotazníku, který se odkazuje na to, jak se cítíme teď, bohužel nedozvíme. Proto by bylo vhodné zvolit k Dotazníku sebepojetí PHCSCS-2 také další metodu, jako rozhovor či podrobnější anamnézu apod. Při výzkumu v této práci jsme zvažovali rozdělení respondentů dle současného věku, a v případě jedinců z neúplných rodin také dle věku, kdy rozvod proběhl, případně dle času, který od této události uběhlo. Tyto plány musely být nakonec odmítnuty z důvodu nedostatečného rozsahu výzkumného souboru.

Vše výše zmíněné se týká také dalších tří hypotéz, v nichž figurovala domněnka nižšího skóru adolescentů z neúplných rodin oproti adolescentům z rodin úplných v subškálách v Dotazníku sebepojetí PHCSCS-2, konkrétně pak subškál Intelektové a školní postavení (INT), Nepodléhání úzkosti (FRE) a Štěstí a spokojenost (HAP). Všechny hypotézy (H2, H3, H4) byly na základě statistických výsledků zamítnuty. V případě subškály Intelektové a školní postavení (INT) by vhodným doplňujícím ukazatelem mohly být informace o školním prospěchu, jež by bylo relevantní zpracovat především do výzkumu, který by se tématem školního prospěchu ve vazbě na sebepojetí významněji zabýval.

Přestože sebepojetí je úzce svázáno se sociálním kontaktem, a tudíž v dětství s rodinou a rodičovskou oporou, tak to samozřejmě není jedinou oblastí, jež má na vývoj sebepojetí vliv. Záležet může také na ostatních členech rodiny, např. zda má dítě sourozence

či ne, a jaké s ním/s nimi má vztahy. Vliv mají také další sociální vazby jako jsou kamarádi. Pokud se dítě má o koho v těžké době rozvodu opřít, nemusí se tato krizová situace na jeho sebepojetí podepsat téměř vůbec. Podstatné jsou také rozumové faktory a emoční zralost, dále např. naše zkušenosti s úspěchem a neúspěchem (Vágnerové, 2000; Blatný & Plháková, 2003).

Poslední hypotéza (H5) byla vystavěna na předpokladu, že mezi dívkami a chlapci z neúplných rodin nebude signifikantní rozdíl v celkovém skóre (TOT) dotazníku sebepojetí PHCSCS-2. Na základě výsledků z výzkumu tuto hypotézu přijímáme.

Signifikantní rozdíl ve prospěch chlapců se prokázal v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE), přičemž stejný výsledek (u běžné populace) zmiňuje ve svém výzkumu také Orel (2016). U dívek dle Macka (1999) a Vágnerové (2012) se oproti chlapcům častěji vyskytuje větší sebekritičnost, zato chlapci se sebou v dospívání bývají více spokojeni. Což koresponduje s výsledky předložené práce.

Jako doplněk k datům jsme porovnávali dle pohlaví také všechny jedince nezávisle na rodinném stavu. Statisticky signifikantní hodnoty se týkaly Celkového skóre (TOT) a subškál Nepodléhání úzkosti (FRE), Popularita (POP) a Štěstí a spokojenost (HAP), vždy ve prospěch chlapců. Musíme zde ale připomenout, že soubor byl v rámci pohlaví výrazně nevyrovnaný. Dívky byly zastoupeny v počtu 69 (73 %) a chlapci v počtu 26 (27 %), tudíž mohou být výsledky zavádějící. Ve výzkumu sebepojetí adolescentů od Orla (2016) se statisticky významné rozdíly dle pohlaví prokázali pouze u subškály Nepodléhání úzkosti (FRE). V jeho případě byl výzkumný soubor mnohem většího rozsahu, čítal 8111 respondentů (z toho 44 % chlapců a 56 % dívek).

Závěrem diskuze je nutné zopakovat, že výsledky této bakalářské práce přinášejí pouze omezený rozsah dat. Nezohledňují také všechny proměnné a vstupující faktory, které se podílejí na tvorbě a formování sebepojetí, a na prožívání rozvodu/rozchodu rodičů.

Pro budoucí výzkum by bylo vhodné rozšířit výzkumný soubor a zařadit další proměnné, jako jsou např. počet sourozenců, délka času, který uplynul od rozvodu, či míra konfliktu v období rozvodu, případně by bylo žádoucí se zaměřit na užší definici výzkumné skupiny.

10 ZÁVĚR

Výsledky provedeného výzkumu zaměřujícího se na vliv rodinného stavu, konkrétně rozvodu/rozchodu rodičů, na sebepojetí adolescenta, lze shrnout následovně:

- Nebyly nalezeny souvislosti mezi dosaženým Celkovým skórem (TOT) v Dotazníku sebepojetí PHCSCS-2 a rodinným stavem adolescenta.
- Neprokázala se souvislost mezi rodinným stavem adolescenta a výsledným t-skóre v subškále Intelektové a školní postavení (INT).
- Taktéž se neprokázala souvislost mezi rodinným stavem adolescenta a výsledným t-skóre v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE).
- Souvislost mezi rodinným stavem adolescenta nebyla prokázána ani s výsledným t-skóre u subškály Štěstí a spokojenost (HAP).
- U dívek a chlapců z neúplných rodin nebyl signifikantně významný rozdíl v Celkovém skóre (TOT). Naopak se ukázal rozdíl ve prospěch chlapců v t-skóru u subškály Nepodléhání úzkosti (FRE).

Výsledky výzkumu nepotvrdily předpoklad, že adolescenti z neúplné rodiny budou v Celkovém skóre (TOT) a v daných subškálách (INT, FRE, HAP) skórovat níže než adolescenti z rodin úplných. Potvrdil se naopak předpoklad, že mezi dívkami a chlapci z neúplných rodin nebude signifikantní rozdíl v Celkovém skóre (TOT) Dotazníku sebepojetí.

11 SOUHRN

Tato bakalářská práce se zabývala problematikou sebepojetí adolescentů z rozvedených rodin. Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a výzkumné. Teoretická část zahrnuje čtyři kapitoly, které se vztahují k hlavnímu tématu této práce. Jsou to témata sebepojetí, rodina, rozvod a adolescence.

Sebepojetí je obecně faktor, který výrazně ovlivňuje život člověka. Definovat ho můžeme jako souhrn názorů na sebe sama a uvědomování si svých osobnostních charakteristik. Na formování a utváření sebepojetí má vliv především socializace člověka s okolím (Smékal, 2002; Shavelson et. al., 1976). První kapitola obsahuje historii termínu sebepojetí, odkazuje se na Jamese, který se zabýval poznávaným a poznávajícím „self“. Dále také zmiňuje vývoj sebepojetí dle věku a teoretická východiska sebepojetí dle Piers - Habiis, jejichž standardizovaná metoda na vnímání vlastního sebepojetí byla v této práci dále použita. V závěru kapitoly jsou popsány výzkumy, které se zabývaly sebepojetím ve vztahu k rodinnému stavu a věku.

Následující kapitola se věnuje pojmu rodina, kdy se v úvodu věnuje historickému kontextu a nynějším pojetím rodiny. Rodinou můžeme označit společenskou skupinu, která je spojena odpovědností a vzájemnou pomocí. Často je rodina také definována dědičností, manželským svazkem, adopcí nebo také společným uspořádáním v určitém období života (Hartl & Hartlová, 2010; Kramer citováno v Sobotková, 2012). Dále se zmiňují funkce a formy rodiny. Pozornost je také věnována vztahu mezi rodiči a dětmi a výchovným stylům, což jsou faktory, které v případě rozvodu mohou hrát roli.

Třetí kapitola se věnuje rozvodu, kterých v posledních letech přibývá („O rozvodech v česku“, 2016). Zmiňujeme také rozchodu partnerů, u nichž z pohledu dítěte může dojít ke stejně bolestnému zážitku rozpadu rodiny jako u rozvodu (Matoušek et. al., 2015). Pozornost v této kapitole je pak věnována příčinám rozvodu a především jeho dopadu na děti. Mezi nečastější reakce obvykle řadíme smutek, plačtivost, možnou agresi, nedůvěru a somatizaci. Každopádně reakce dítěte jsou vždy individuální, záleží na věku, pohlaví a také na dalších okolnostech okolo rozpadu rodiny (Dytrych & Matějček, 2002; Smith, 2004; Špaňhelová, 2010).

Poslední kapitola teoretické části se věnuje adolescenci, která je dle Thorové (2015) věkově vymezena věkem 12-19 let, každopádně tato vymezení se dle autorů liší. Jsou popsány fyzické, kognitivní, emoční a socializační změny, které mohou mít, mimo jiné, vliv právě na vývoj sebepojetí. Podkapitola o krizových situacích se zabývá reakcemi adolescenta, jež v případě rozvodu, který není dobře ošetřen, může dojít k nevyrovnanému vztahu mezi rodiči a dítětem, ke komplikovanému přechodu do dospělosti, negativnímu dopadu na tvorbu partnerských vztahů a na osvojování si rodičovské role (Tyrlík, 2012).

Cílem této práce bylo ověřit vztah mezi sebepojetím a rodinným stavem adolescenta, konkrétně zda pochází rozvedené rodiny (případně rodiny, ve které se partneři rozešli). V praktické části byla použita kvantitativní metoda dotazníkového šetření, konkrétně Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers - Harris 2 (PHCSCS-2). Doplnkovým byl dotazník na rodinný stav adolescenta. Do výzkumu byli zařazeni studenti SOŠ v Ostravě a členky 43. dívčího oddílu skautů. Respondenti byli vybíráni záměrným výběrem přes instituci a pomocí metody sněhové koule. Po vyřazení některých respondentů obsahoval konečný soubor 95 adolescentů od 13 do 18 let, 69 dívek a 26 chlapců, 39 adolescentů z neúplné rodiny a 56 z rodiny úplné. Z důvodu porušení normálního rozdělení byly statistické výpočty provedeny neparametrickým Mann-Whitneyovým U-testem na hladině významnosti 0,05.

Hypotéza zaměřující se na rozdílné sebepojetí, konkrétně Celkový skór (TOT), v závislosti na rodinném stavu byla zamítnuta. Stejně tak hypotézy, které předpokládaly nižší skór u adolescentů z neúplné rodiny v subškálách Intelektové a školní postavení (INT), Nepodléhání úzkosti (FRE) a Štěstí a spokojenost (HAP), byly na základě výsledků zamítnuty.

Potvrdilo se také, že u dívek a chlapců z neúplných rodin nebyl zaznamenán signifikantně významný rozdíl v Celkovém skóre (TOT) v Dotazníku sebepojetí. Rozdíl ve prospěch chlapců se naopak ukázal v subškále Nepodléhání úzkosti (FRE).

LITERATURA

- Anderson, J. (2014). *The Impact of Family Structure on the Health of Children - Effects of Divorce*. Získáno 13. března 2021 z <https://acpeds.org/position-statements/the-impact-of-family-structure-on-the-health-of-children-effects-of-divorce>
- Barber, B. L. (1994). *Support and Advice from Married and Divorced Fathers: Linkages to Adolescent Adjustment*. *Family Relations*, 43(4), 433–438. <https://doi.org/10.2307/585375>
- Blatný, M. (2010). *Psychologie osobnosti: Hlavní témata, současné přístupy*. Grada.
- Blatný, M., & Plháková, A. (2003). *Temperament, inteligence, sebezpečí: nové pohledy na tradiční témata psychologického výzkumu*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR.
- Block, K., & Spiegel, S. (n.d.). *The impact of parental divorce on emerging adult's self-esteem*. Získáno 5. ledna 2021 z https://wp.nyu.edu/steinhardt-appsych_opus/the-impact-of-parental-divorce-on-emerging-adults-selfesteem/?fbclid=IwAR2xxsB6KZsEnR6LkXZoAJs1KGdpe94Hf6qy0xMwNGnaMSDjCnDQBnWKJZw
- Colorsová, B. (2008) *Krizové situace v rodině: Jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Ikar.
- Cooley, C. H. (1902). *The looking-glass self*. *O'brien*, 126-128. Získáno z https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=8FKzamiVX4sC&oi=fnd&pg=PA126&dq=C.+H.+Cooley&ots=12OOTTsp3y&sig=11seCQ92gSVwLm4SFzP019qjLD A&redir_esc=y#v=onepage&q=C.%20H.%20Cooley&f=false
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. ISV – nakladatelství
- Čáp, J., & Mareš, J. (2007). *Psychologie pro učitele* (Vyd. 2). Portál.
- Český statistický úřad. (2020). *Obyvatelstvo, rodiny, domácnosti*.
- Český statistický úřad (2020, 31. prosince). *Zaostřeno na ženy a muže – 2020*. <https://www.czso.cz/csu/czso/1-obyvateľstvo-rodiny-domacnosti-xaq1r17hda>
- Český statistický úřad (n.d.). *Aktuální populační vývoj v kostce*. Získáno 3. ledna 2021 z <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

- Český statistický úřad (n.d.) *Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2019*. Získáno 3. ledna 2021 z <https://www.czso.cz/csu/czso/podil-deti-narozenyh-mimmanzelstvi-v-letech-1950-2019>
- Department of Justice Canada. (1997). *The effects of divorce on children*. https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/wd98_2dt98_2/wd98_2.pdf?fbclid=IwAR3xzQzhTIFSjQV6N6_FEMRP8OefQjgwd3qdwoNfAR4bGDsOLmXg7m70eQ
- Dostál, D. (2018). *Statistické metody v psychologii*, studijní opora pro rok 2018/19 k předmětům SMP1B, SMP1D, SMP2B a SMP2D. Získáno 10. ledna 2022 z <http://dostal.vyzkum-psychologie.cz/>
- Dunovský, J., Dytrych, Z., & Matějček, Z. (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Grada Publishing.
- Dunovský, J. (1986). *Dítě a poruchy rodiny*. Avicenum.
- Dytrych, Z., & Matějček, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Grada Publishing.
- Esmaeili, N. S. (2012). *Correlates of Self-esteem among Adolescents of Divorced Families*. https://www.researchgate.net/publication/235428526_Correlates_of_Self-esteem_among_Adolescents_of_Divorced_Families
- Ferjenčík, J. (2015). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši*. Portál.
- Fischer, S., & Škoda, J. (2009). *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Grada Publishing.
- Giddens, A., Sutton, P. W. (Ed.). (2013). *Sociologie*. Argo.
- Harter, S. (2003). *The Development of Self-Representations during Childhood and Adolescence*. In: M. R. Leary & P. J. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity* (pp. 610–642). New York: The Guildford Press.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník* (Třetí, aktualizované vydání). Portál.
- Helus, Z. (2007). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Grada Publishing.
- James, W. (1892). *Psychology*. New York: Henry Holt and Company. Získáno z https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=HAedlB6a_oC&oi=fnd&pg=PA1&dq=william+james+1892&ots=T-FMfne0G7&sig=1K__UQK1s4jaT11tHy1491PpQY&redir_esc=y#v=onepage&q=william%20james%201892&f=false

- Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník* (Vyd. 2). Portál.
- Jedlička, R. (2017). *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Grada.
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. Portál.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Paido.
- Krider D. (2002). *Self-Esteem in Young Adults: The Effects of Parental Divorce in Childhood*. Undergraduate Research Journal, 52-56. <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/iusburj/article/view/19792>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie: 2., aktualizované vydání*. Grada.
- Macek, P. (2003). *Adolescence: Druhé, upravené vydání*. Portál.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Matoušek, O. (2015). *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Portál.
- Matoušek, O. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství. Získáno z <https://docplayer.cz/186536307-Rodina-jako-instituce-a-vztahova-sit.html>
- Mertin, V. (2015). *Ze zkušeností dětského psychologa*. Wolters Kluwer
- Mlčák, Z. (1996). *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostravská univerzita.
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost. Sociologické nakladatelství (SLON)*.
- Možný, I. (1990). *Moderní rodina*. Blok.
- Mühlpachr, P. (2008). *Sociopatologie*. Masarykova univerzita.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti* (Vyd. 2., rozš. a přeprac). Academia.
- Novák, T., & Průchová, B. (2007). *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Grada
- Obereignerů, R. (2017). *Sebepojetí dětí a adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Orel, M. (2016). *Vývoj a souvislosti položek sebepojetí dětí a adolescentů v České republice*. [Disertační práce, Univerzita Palackého]. https://theses.cz/id/raf7ys/Orel_-_disertace_-_PhD_2016_-_FINLN_VERZE_-_pdf.pdf

- Orel, M., Obereignerů, R., Mentel A. (2016). *Vybrané aspekty sebepojetí dětí a adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- *O rozvodech v Česku*. (2016). Dostupné z: <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/38-ne-vsechno-se-paruje-aneb-o-rozvodech-v-cesku/>
- Petrusek, M., Vodáková, A., & Maříková, H. (1996). *Velký sociologický slovník (I, A-O)*. Karolinum.
- Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Grada.
- Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Portál.
- Satirová, V. (2006). *Kniha o rodině*. Práh.
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J., & Stanton, G. C. (1976). *Self-concept: Validation of construct interpretations*. Review of educational research, 46(3), 407-441. <http://dx.doi.org/10.2307/1170010>
- Slaměnik, I., & Výrost, J. (1997). *Sociální psychologie*. ISV.
- Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Barrister & Principal.
- Smith, H. (2004). *Děti a rozvod*. Portál.
- Šmolka, P., & Mach, J. (2008). *Manželská a rodinná trápení: Z pohledu právníka a psychologa*. Portál.
- Sobotková, N. V. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Grada
- Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny: Druhé, přepracované vydání*. Portál.
- Špatenková, N. (2017). *Krize a krizová intervence*. Grada.
- Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Grada
- Teyber, E. (c2007). *Děti a rozvod. Návrat domů*.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Portál.
- Tyrlík, M. (Ed.). (2012). *Zátěž v adolescenci*. Masarykova univerzita.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum Press.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Portál.
- Vyroubalová, V. (2006) *Příčiny a důsledky krize a rozpadu současné rodiny* (Diplomová práce). Získáno 12. března 2021 z <https://is.muni.cz/th/xbksb>

- van der Wal, R.C., Finkenauer, C. & Visser, M.M. *Reconciling Mixed Findings on Children's Adjustment Following High-Conflict Divorce*. *J Child Fam Stud* 28, 468–478 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1277-z>
- Warshak, R. A. *Rozvodové jedy*. Triton.
- Zákon č. 89/2012 Sb., § 765, o majetkové povinnosti a práva při zániku manželství (rodinné právo). Česká republika.
- Zákon a č. 89/2012 Sb., § 65, všeobecné ustanovení manželství (rodinné právo). Česká republika.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Informovaný souhlas pro rodiče
2. Informovaný souhlas pro zletilé
3. Dotazník se rodinný stav
4. Abstrakt v českém jazyce
5. Abstrakt v anglickém jazyce

Příloha 1: Informovaný souhlas pro rodiče

Univerzita Palackého
v Olomouci

Informovaný souhlas

Oblast výzkumu: Sebepojetí adolescentů z rozvedených rodin

Studium: Obor Psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Výzkumník: Klára Kvardová

Kontakt – e-mail: klara.kvardova01@upol.cz

– mobil: +420 777 722 871

Vážení rodiče, zákonní zástupci, obracím se na Vás se žádostí o spolupráci Vás a Vašich dětí na výzkumném šetření, jehož cílem je zmapovat a porovnat sebepojetí adolescentů z rozvedených a úplných rodin. Toto výzkumné šetření bude provedeno formou standardizovaného dotazníku sebepojetí dětí a adolescentů Piers-Harris 2. Výsledky výzkumu budou součástí bakalářské práce, případně mohou být použity k dalším odborným účelům, budou plně anonymizované.

Informace shromážděné během tohoto výzkumu zůstanou důvěrné a anonymní.

Svou účast ve studii, která je dobrovolná, můžete bez jakýchkoliv závazků kdykoliv přerušit.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží účastník výzkumu a druhý řešitel výzkumu.

Podpis řešitele výzkumu: _____

V _____ dne: _____

Prohlášení a souhlas účastníků s jejich zapojením do výzkumu

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výše uvedeném projektu a že jsem měl/a možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu a že jsem dostal/a jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Byl/a jsem poučen/a o právu odmítnout účast ve výzkumném projektu nebo svůj souhlas kdykoliv odvolat bez represí.

Jméno, příjmení a třída účastníka výzkumu: _____ Podpis: _____

Jméno a příjmení zákonného zástupce: _____ Podpis: _____

Kontakt na zákonného zástupce: – email: _____

– mobil: _____

V _____ dne: _____

Příloha 2: Informovaný souhlas pro zletilé

Univerzita Palackého
v Olomouci

Informovaný souhlas

Oblast výzkumu: Sebepojetí adolescentů z rozvedených rodin

Studium: Obor Psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Výzkumník: Klára Kvardová

Kontakt – e-mail: klara.kvardova01@upol.cz

– mobil: +420 777 722 871

Vážená paní, vážený pane, obracím se na Vás se žádostí o na výzkumném šetření, jehož cílem je zmapovat a porovnat sebepojetí adolescentů z rozvedených a úplných rodin. Toto výzkumné šetření bude provedeno formou standardizovaného dotazníku sebepojetí dětí a adolescentů Piers-Harris 2. Výsledky výzkumu budou součástí bakalářské práce, případně mohou být použity k dalším odborným účelům, budou plně anonymizované.

Informace shromážděné během tohoto výzkumu zůstanou důvěrné a anonymní.

Svou účast ve studii, která je dobrovolná, můžete bez jakýchkoliv závazků kdykoliv přerušit.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží účastník výzkumu a druhý řešitel výzkumu.

Podpis řešitele výzkumu: _____

V _____ dne: _____

Prohlášení a souhlas účastníků s jejich zapojením do výzkumu

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výše uvedeném projektu a že jsem měl/a možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu a že jsem dostal/a jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Byl/a jsem poučen/a o právu odmítnout účast ve výzkumném projektu nebo svůj souhlas kdykoliv odvolat bez represí.

Jméno, příjmení a třída účastníka výzkumu: _____

Kontakt – email: _____

– mobil: _____

Podpis účastníka výzkumu: _____

V _____ dne: _____

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Sebepojetí adolescentů z rozvedených rodin

Autor práce: Klára Kvardová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Počet stran a znaků: 59/93 287

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 70

Abstrakt:

Tato bakalářská práce je zaměřena na problematiku vlivu rozvodu nebo rozchodu rodičů na sebepojetí dítěte. Cílem bakalářské práce je zjistit a popsat souvislost mezi sebepojetím adolescenta a zkušeností s rozvodem jeho rodičů. Sledován je rozdíl v sebepojetí mezi adolescenty z neúplné a úplné rodiny. Pozornost je věnována také proměnné pohlaví. K výzkumu byl zvolen kvantitativní přístup, konkrétně metoda dotazníkového šetření. Jako diagnostická metoda byl používán Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers - Harris 2 (PHCSCS-2). Výzkumný soubor zahrnoval 95 respondentů, z toho 39 adolescentů z neúplné rodiny a 56 z rodiny úplné, 69 dívek a 26 chlapců ve věku od 13 do 18 let. Získaná data byla analyzována pomocí neparametrické metody Mann-Whitneyho U testu. Nebylo zjištěno signifikantně rozdílné sebepojetí adolescenta v závislosti na rodinném stavu jak u Celkového skóre (TOT), tak v jednotlivých škálách. Statisticky významný rozdíl se neprokázal ani v případě proměnné pohlaví u jedinců z neúplné rodiny.

Klíčová slova: sebepojetí, sebehodnocení, rozvod, neúplná rodina

Příloha 4: Abstrakt v anglickém jazyce

ABSTRACT OF THESIS

Title: Self-concept of adolescents from divorced family

Author: Klára Kvardová

Supervisor: doc. PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Numbers of pages and characters: 59/93 287

Number of appendices: 5

Number of references: 70

Abstract:

This bachelor thesis focuses on parental divorce or separation and its impact on the child's self-concept and experience within the transformation. The thesis examines the differences in the adolescent's self-concept from complete and incomplete families with attention to the variable of genders. A quantitative approach to the research chosen, particularly the questionnaire survey method. The Piers - Harris Self-Concept Scale-2 (PHCSCS-2) was used as a diagnostic method. The research population included 95 respondents, 39 adolescents from incomplete families and 56 from complete families, 69 girls and 26 boys aged 13 to 18 years. The data obtained were analysed using the nonparametric Mann-Whitney U test. There was no significant difference in the adolescent's self-concept depending on marital status in Total Score (TOT) and Individual Scales. There was also no statistically significant difference in the gender variable for individuals from single-parent families.

Key wordas: self-concept, self-evaluation, divorce, incomplete family